

אוזירידה ברובדאני

מבוכנוואלד לבלאן

76360

הקרן
לטובת
אוזירידה

קרן אוזירידה ברובדאני אונלוס

נערך בשנת 2017

ISBN: 978-88-942417-6-1

אוזיריָדה ברובדאני

מבוכנוואלד לבלזן
החיים תופת

המאסר ממחנה זיכרונות

שאי שלום טרייסטה! איטליה שלום לך...

זה החל ביום בהיר אחד באוגוסט 1944. עוברי אורח מועטים שהשכימו קום, שהלכו ברחוב ניצה, הבחינו לפתע בטור של משאיות עמוסות בגברים בני כל הגילים, לבושים בגדי רחוב, אחדים מהם נושאים מזוודות, אחרים ללא מיטען. הללו התבוננו בפנים דהומות וחיוורות, בפעם האחרונה, בטרייסטה שלהם. היות שהיו מוקפים באנשי אס-אס ובכוחות הגסטאפו, לא יכלו לדבר עם העוברים ושבים שהתאספו סביבם בסקרנות. בשעה 5:30 נע הטור, ופניו מועדות למונפאלקונה. היה זה אחד הטרנספורטים השבועיים, שהגרמנים נהגו לשלוח לגרמניה.

במונפאלקונה הועלו הגברים לקרונות משא של הרכבת. שלושים לכל קרון. הרכבת יצאה לדרך ב-12:00. בינתיים, תוך פרק הזמן של שש שעות, לערך, התפשטה בכל האזור השמועה, שקבוצת איטלקים יצאה לדרך לגרמניה. כשהשיירה נעצרה ברונקי, בסאגראטו, בגוריצייה, בקורמונס ובאודינה, המתינו להם התושבים בהתלהבות נוגעת לב, בתחנות הרכבת, וחילקו לחם ופירות לאנשים הללו, שאיש לא השלה את עצמו בקשר לגורלם המר.

היה זה המחווה האחרון הידידותי מאיטליה, מצד אנשינו; המחווה חסר הפניות האחרון, שהביע אחווה ושותפות גורל. תקוות כה רבות נמוגו בזו אחר זו, מאותו יום שסימל את תחילתה של התנסות אל-אנושית, של דרך ייסורים נוראה שעתידה הייתה להימשך שנה שלמה.

זיכרונות מטלטלים

בעוד הרכבת חוצה את מישור פריולי, ובאופק ניתן היה להבחין בהרי הקארנילים ובאלפים היוליאניים הקרבים והולכים, חשבתי על הימים המסויטים שעברו עליי בבתי הכלא של קורוניאו. שם, יחד עם ארבעים ושניים איש נוספים, הייתי כלוא כבן ערובה.

היה זה ב-21 ביולי, מעט אחרי ההתנקשות הכושלת בחיי היטלר. הסוהר פתח את התא שבו נמצאתי, והורה לי לצאת ולבוא בעקבותי, עם חפציי המעטים. לבי נותר בקרבי: האם מדובר בשחרור? האשליה התנפצה במהירות. במקום שחרור הוביל אותי הסוהר לתא מס' 118. אחרי תריסר ימים של בידוד, הייתה זו הפעם הראשונה שבה הרשו לי לפחות לתקשר עם כלואים אחרים. תא מס' 118 היה חדר גדול, שבו היו מונחים 16 מזרני קש. מצאתי שם תריסר גברים שהגיעו לפניי, צעירים וזקנים, שגם הם הגיעו מתאים אחרים בכלא. בצהריים מנינו כבר 21 איש. חלקם, שהיו כלואים מזה חמישה חודשים, יידעו אותנו בכך שהתאים 118 ו-119 היו ידועים לשמצה בכלא קורוניאו: הם היו אלו השמורים עבור בני הערובה.

ביום הקודם התפוצצו שלושה מיטענים בשני קסרקטינים של הגרמנים ובבית זונות שהם נהגו לפקוד. ארבעה חיילים נאצים סבלו פציעות. אז התבררה לנו הסיבה לכך שהעבירו אותנו. מה גם שככל שהצלחנו לברר, גם בתא 119, הסמוך, התקבצו 21 כלואים נוספים.

לא יכולתי להעריך את מידת הנכונות של המידע הזה. לכן, ניסיתי להיוודע מפי האסירים האחרים, האם האשמה שעליה אצטרך לתת את הדין, חמורה. היו ביניהם כאלו שנתפסו כשהם מחזיקים נשק, שנלחמו נגד הגרמנים, ואילו אחרים עדיין לא נחקרו בכלל, ולכן לא ידעו אפילו מה הייתה סיבת מעצרים. כך

חרושת השמועות אמרה, שהללו מועדים להוצאה להורג בירייה, וזה דיכא מאוד את כולם. מה גם שבאותו יום לא זכינו לשעת הטיול הרגילה בחצר הפנימית של הכלא, והשמירה מצד הסוהרים נעשתה קפדנית יותר מהרגיל. נוסף לכך, לא טעינו כשנתקפנו חרדה עזה, מפני שנודע לנו שבין השעות 20.00 עד 22.00 או בארבע בבוקר, נהגו אנשי האס-אס לבוא לקחת את בני הערובה, כדי להוביל אותם למיטווח ב-אופיצינה.

ימים אחדים אחר כך נודע לנו, שאסירים רבים הובלו לריזיירה די סאן סאבה, ושם נרצחו וגופותיהם נשרפו. היינו כה נסערים עקב הידיעות הללו, שאחדים מבין שותפיי לתא שלחו לבתיים פריטי לבוש, שעון יד, כסף ופריטים בעלי ערך שהיו בידיהם, כדי שבמקרה של אירוע טרגי כלשהו לא יפלו אלו בידי האס-אס.

רוח הנכאים שירדה על שותפיי לתא, לא הועילה אלא לרפות את ידיי עוד יותר. מתוך מצוקה, חרתו אחדים מהם על הקירות את שמותיהם ושמות משפחתם, את התאריך, צלב ואת המילים: "הוצא להורג בתאריך 28.8.44". אחרים כתבו מה רצונם האחרון,

בימים הראשונים, כל רעש צעדים שחלפו במסדרון, הקפיץ אותנו. האם באים לקחת אותנו? האם שעתנו הגיעה? הצעדים לא האטו, וקולם נמוג כשהתרחקו. לרגע נשמנו בהקלה: אלו הם כנראה האופים של הכלא, שבאו לעבודה עם שחר.

השעות הללו עם שחר היו שעות הייאוש. לאחר מכן, כשקרני השמש הראשונות הזהיבו את את גג הבית שממול, הודיתי לאל על כך שהעניק לי את היכולת לראות, פעם אחת נוספת, ריבוע קטן של כחול שמיים בין סורגי החלון... בבוקר השני כבר היינו רגועים יותר: לא לקחו אותנו ביום הקודם, אז זה כנראה אות לטובה. לימים נודע לי שהפיגועים, שהשפיעו גם על חומרת התנאים בכלא, בוצעו על ידי חיילים גרמנים מהוורמאכט. הם הפגינו סולידריות עם אלו שהתנקשו בחייו של היטלר.

הימים הבאים התנהלו באופן דומה: ההבדל העיקרי היה בעיתונים שקראנו. העיתון הביא ידיעות על קריסת החזית המערבית ב-אבראנש, וקריסת החזית המזרחית בפולין. כל אלו עוררו את התקווה, שבאוקטובר או בנובמבר המלחמה עשויה להיגמר בתבוסתה של גרמניה.

ב-2 באוגוסט, בשש בבוקר, תריסר עצורים מהתא שלי זומנו להיות נוכחים במשפט שבו הועלו האשמות נגדם. סיפרו אותם וגילחו את זקנם, ולאחר מכן, בשמונה, הכניסו אותם - אחד בכל

הראשון שנחקר היה קאנאדזה, מרונקי. תוך רבע שעה כבר היה בחזרה בתא.

"יחי סטאלין, חברים!" אמר, ובירך אותנו בהנפת אגרוף קמוץ.

"איך הלך לך?" שאלנו בדאגה.

"גזר דין מוות," השיב. "אבל אני מקווה שלא יספיקו לבצע אותו."

ב-20 בספטמבר 1944 נלקח קאנאדזה מבית המעצר קורוניאו, והובא לריזיירה. רק שנה לאחר מכן נודע, שהוא נרצח שם וגופתו נשרפה ב-21 בספטמבר 1944.

אחר כך בא תורם של האב והבן בהאר. לאחר רבע שעה שבו אל התא, חיוורים. "שנינו נידונים למוות," אמרו. המשפט היה בסך הכול פארסה מקאברית שנערך על פי סכמה קבועה מראש. זה התנהל כך: קראו את כתב האישום, שלא היה אלא נוסח כתוב - לרוב בגרמנית - שהנאשם חתם עליו מבלי שיתרגמו לו את האישום לאיטלקית. לא זו בלבד, אלא שהופיעו שם מעשים שהוכחו בעת החקירה. הנאשם יכול היה למחות ולטעון נגד אמיתות הדברים שבהם הודה לכאורה. זה לא הועיל, משום שנשיא בית הדין, שכמו האחרים עטה גלימה מעוטרת בגולגולת

הנאשם ניסה להסביר שהחתימו אותו מבלי שידע כלל מה כתוב בדף, שכן נכתב בשפה זרה לו. אז הנשיא רכן לעבר התובע הציבורי, שלחש כמה מילים. לאחר מכן קם נשיא בית הדין על רגליו, והכריז על גזר דין המוות. הוא העניק לנאשם את האפשרות לבקש חנינה מגאולייטר ריינר, המפקד העליון של החוף האדריאטי. היה מקרה יוצא דופן אחד, שבו נידון למוות ביקש חנינה עבור שלושת בניו החפים מפשע; הנשיא החליף את גזר הדין שלהם לעשר שנים בכלא, עוד באותה ישיבה.

לעבר מחנה הריכוז

הרכבת שהובילה אותנו צפונה, עשתה את דרכה במהירות גדולה מדיי. סמוך לעיירה דוניה בירכתי לפרידה את מונטאזיו שהתנשא במלוא יופיו האלוהי: האם עוד אראה אותך, שותף יקר לטיפוסיי הקיציים על ההר? האם אזכה עוד לראות את יופיים של האלפים היוליאניים, שיייתכן שזו לי הפעם האחרונה שאני מברך? באודינה עלו לרכבת אסירים נוספים: בן טרייסטה, הדוקטור סבה; קאוואליירה לאנדי מטורוויסקוזה. שניהם קיוו שבנקודה

ככל שהתקרבו לגבול, כך צפו בתודעתי יותר ויותר הזיכרונות; הרגשתי כאילו גוש אוטם את גרוני. עיניי עטו דוק של דמעות, כשעברנו בוואלברונה. רכס הזיוף פוארט הצטייר בקווים חדים על רקע שמיים כחולים, ופסגתו הוארה בקרני השמש השוקעת. בטארוויזיו בירכתי לשלום את "חמש הנקודות", את המאנגארט, את ה"פונצה" - את כל הפסגות ששנים ספורות בלבד קודם לכן טיפסתי והגעתי אליהן.

כעת, בהיות כלוא בקרון בהמות, תחת פיקוח של אנשי אס-אס מאיימים נושאי תת-מיקלע, הייתי בדרכי להתמודד עם גורל בלתי צפוי. התחושה הייתה כאילו משהו נעקר בתוכי, והדבר החליש אותי עד כדי כך, שהרגשתי כאב שכמותו חש כנראה, צמח חסון ומשגשג כשעוקרים אותו מאדמתו.

בשעה 20:00 עברנו את הגבול, והמשכנו לוויילאקו, פילאך, באוסטריה. כבר נפרדתי מאדמת מולדתי, מארץ השמש שכולה כחולה וירוקה, מהעטרה היפה של האלפים היוליאניים שלי, יחד עם הדולומיטים האהובים, מהקרחונים צ'וודאלה ואורטלר. כולם היו הרים שהזכירו לי חברויות יקרות, מתמידות, רגשות של טוב, של אחווה, של אהבה.

הלילה עבר עלינו בקרון, שעצר במסילה ללא מוצא בתחנה של וילאקו. השחר של יום המחרת היה חיוור, קר ולח גם יחד.

בתחנה בזלצבורג היו חיילים אוסטרים שביקשו מאיתנו לִיָּרָה
איטלקיות. הם שילמו עבורן יותר ממחיר ההמרה הרשמי. אות
לטובה!

באותו יום ראינו גם את מונקו, שניזוקה קשות, ולמחרת
בבוקר הגענו לנירנברג. המראה שבו הקבילו את פנינו הערים
הגדולות הללו, היה מדכא. הרחובות היו ריקים מגברים. נראו רק
נשים וילדים. כך היה גם במרכזי היישובים הקטנים. גרמניה
הייתה אפופה אווירה מעיקה של דאגה, על אף העובדה שהיה זה
שיא הקיץ, הטבע שפע צמחייה ירוקה משגשגת, בשמיים לא
נראתה פיסת ענן, וכל הנופים זהרו בשיא יופיים. "הגלגלים
צריכים להסתובב למען הניצחון", ראינו כתובת כזאת בכל תחנות
הרכבת. עבורנו הייתה זו כבר אמירה חסרת משמעות, כי מי כבר
האמין בניצחון בכלל?

בנירנברג קיבלנו קצת מרק ותחליף קפה ללא סוכר. אחר כך
נמשך המסע דרך היערות. אתרי הנופש שהיו מפורסמים בעבר,

איש לא ידע לאן פנינו מועדות. נזכרתי כיצד הרגיע אותי, בבתי המעצר בטרייסטה ברחוב ניצה, אחד, וזינטין, שמכר את נפשו לאס-אס, ששימש לנו כמתורגמן. הוא ניסה להרגיע אותנו, באומרו שאנו מיועדים לעבוד כפועלים חופשיים בגרמניה. אבל מי בכלל האמין לו?

לאחר שהרכבת חצתה את פראנקוניה על המרחבים הענקיים של שדותיה, שכבר היו צהובים משלף, נכנסה לתורינגיה. בנירנברג חיברו לרכבת כמה קרונות שבהם היו חיילים, שריוניות ותותחים, ומקלעים שהגנו עליהם מפני התקפות אוויריות. אני זוכר כיצד בעצירת ביניים אחת, חייל אחד מהם שידע כמה מילים בשפתנו, כי שירת באיטליה, וחשב שאנחנו חיילים איטלקים בבגדים אזרחיים, אמר לנו בבוז: "אתם, האיטלקים, לא להילחם - לא לאכול..."

ההגעה לבוכנוואלד

בשעה שש בבוקר, לאחר נסיעה שנמשכה שלושה ימים, נפתחו דלתות הקרון, והורידו אותנו. המתינו לנו כחצי תריסר אנשי אס-

עזבנו את התחנונת הסופית של קו ויימאר-בוכנוואלד, ויצאנו לכיוון המחנה. בצומת מסוים הבחנתי בשלט שעליו היו מצוירים כומר, בורגני ויהודי. החץ הורה על שער גדול, ועליו נראתה הכתובת: "כל אחד מקבל מה שמגיע לו".

השער נפתח. ספרו אותנו בקפידה, והכניסו אותנו לתוך מחנה הריכוז בוכנוואלד. המחנה הוקם עוד ב-1936, ואז היה מיועד לשמש מחנה לאויבי הנאציזם, שבאותם ימים כללו רק את הסוציאליסטים והקומוניסטים הגרמניים. צעדנו בחמישיות, עדיין מסודרים במבנה, והוליכו אותנו לאורך כבישי אספלט ארוכים. אחר כך, בקבוצות של עשרים, הכניסו אותנו לחדרון.

ראיתי קסרקטינים מסודרים בקווים מקבילים, שלידם שוטטו גברים לבושים במעין פיג'אמה בפסים אפורים וכחולים לאורך. מדי פעם נראה חייל אס-אס עם שוט בידו. בכל שרתה אווירה לא מוגדרת - מין מושבת פושעים או עצורים שנידונו לעבודות כפייה - שהפתיעה והדהימה אותנו. הרשים אותי במיוחד משהו שבו הבחנתי מיד - מבנה לבנים קודר למראה, שמעליו התנשאה ארובה גדולה, גבוהה ומלבנית. לא חלף זמן רב ונודע לי שזוהי המשרפה.

הקבוצה שאליה השתייכתי נעצרה לפני בניין בן שתי קומות. זו הייתה המערכה הראשונה בסידרה, שבה נאלצנו לוותר על האישיות שלנו. ואכן, נשמעה הפקודה: להתפשט ולעמוד עירומים. בגדי הרחוב הושמו בשקיות נייר; כסף, שעונים וכל חפצי הערך הושמו במעטפות. את המעשים הללו ביצעו אסירים אחדים שזה היה תפקידם. הכול התנהל בזריזות וביעילות, כמעט באופן אוטומאטי, ללא שיבושים כלשהם. תמורת החפצים שלי קיבלתי מיספר.

מהחדרון הזה עברנו לאחר, שבו כעשרים ספרים - שניכר היה שגם הם אסירים - עטו עלינו במכונות תספורת חשמליות, והסירו - מילולית - את כל השיער מגופנו. לאחר מכן הוכנסנו לאגף אחר, זה של המקלחות; אבל לפני שיכולנו ליהנות מהדבר, הכריחו אותנו בזה אחר זה, לטבול בתוך אמבט שהכיל חומר מחטא. נעלנו קבקבים מעץ, והובלנו לאחר מכן לאולם גדול אחר. עברנו לאורך דלפק ארוך, ואסירים אחרים זרקו לנו תוך כדי כך חולצה, מכנסיים, כומתה ומעיל שעל גבו היה צבוע X. הדבר כאילו אישר את מה שאני שיערתי עוד קודם - מחיקת האישיות שלנו. כשיצאנו משם הפכנו כולנו לחבורה של סחופים ובלויים; רבים מקרבנו איבדו את זהותם לעומת מי שהיו שעה קודם לכן.

מיספר 76360

המנגנון הנאצי רצה להטביע כך סימן, שיהיה ניכר היטב אצל האסירים הפוליטיים; בכך התכוון לשלול מהם כל ייחוד, להופכם לטיפוס סטנדרטי, משולל חירויות וזכויות. אחר כך הולכו אותנו למשרדי המינהלה, וכל אחד מאיתנו היה צריך לחתום על סידרה של טפסים, שבהם נרשם סכום הכסף שהוחרם מאיתנו ושוויו במרקים, וכן נרשמו שמו של יצרן השעון, הטבעות וחפצי הערך האחרים שמסרנו קודם לכן.

אף כי היינו 76 איש, התהליך נמשך פחות משעה! לבסוף מילאו את הטופס האישי ובו צוינו הפרטים הכלליים, האזרחות, מקום המגורים, המקצוע והמוצא. בתום התהליך האחרון, המשפיל, קיבלתי מיספר במקום הזהות שלי: 76360.

כעת נפל בחלקנו להגיע למה שכונה "המחנה הקטן", שהיה מיועד לחדשים. שם היה עלינו לשהות חמישה שבועות בבידוד. התנהלנו בכבודות כמו בסיוט, והקבקים עוד היקשו עלינו את ההליכה. המחנה הקטן עלה על גדותיו מצרפתים, שהגיעו לשם ימים אחדים קודם לכן מבתי סוהר שונים בצרפת, שפנו מיושביהם עקב הקריסה בחזית אבראנש.

שיכנו אותנו בצריף מס' 62. שם למדתי איך אפשר לישון דחוסים כמו סרדינים בקופסה: שישה אנשים במקום שכל גודלו שני מטר אורך על 50 ס"מ גובה, שבו אי אפשר היה לשבת. ואם זה אינו מספיק, היה גם העינוי של מיליוני פשפשים.

כשהגענו, עוררנו עניין רב בקרב התושבים הוותיקים במחנה, שמזמן נותקו מן העולם. הם רצו לשמוע מאיתנו חדשות לגבי ההתנקשות בחיי היטלר, את התחזיות לסיום מהיר של המלחמה, על התנאים באיטליה תחת שלטון הגרמנים, ועל האפשרויות שנתרו בפני מוסוליני להסתמך על צבא חזק שנועד לעזור לפיהרר. הדבר שהרשים אותי מיד, היה כשנוכחתי לדעת כיצד שנים ספורות של כליאה וניתוק, עיוותו לגמרי את אישיותו של האסיר: כל קיומו של האדם הצטמצם לכדי רדיפה אחר שיפור קטן כלשהו בתנאים החומריים בחייו הנטולים ביטחון.

בתקופה של הבידוד שנכפה עלינו, התנהל היום שלנו כך: השכמה בארבע בבוקר וחלוקה של תחליף קפה, 20 גרם מרגרינה, או, לחלופין, נקניק או ריבה, וחצי קילו לחם. שעה אחר כך לקחו אותנו, בקבוצות של מאה, לחדרי הרחצה. אחר כך, בכל מזג אוויר, הכריחו אותנו להישאר בחוץ עד שמונה, כך שהאחראים לניקיון הצריף יוכלו לטאטא ולשטוף אותו. בשעה 10:30 נערך מיסדר נוסף שבו חולק חצי ליטר מרק, ובשעה 16:00 – מיסדר לחלוקה של חצי ליטר תחליף קפה ללא סוכר. בתקופת הבידוד, לא היינו חייבים לעבוד.

קשרים אישיים

המעבר החד מאורח חיים בסביבה מלאה רגשי חיבה משפחתיים, ומהפעילויות המקצועיות שלי, אל הקיום המשותף שהיה חסר אנושיות, בקרב זרים שנבדלו ממני בשפה, בתרבות, באורח החיים, ערער את האיזון שלי. הצלחתי להתגבר על כך - חלקית בלבד - רק כחלוף מספר חודשים. גם בקרבנו, האיטלקים, דומה היה שהחיים בצוותא במדור השמיני של השאול ריפו את הקשרים. אולי מפני שבעקבות חודש של גילוי לב גמור, כבר לא נותר מה לומר.

הצריף נראה כמו משכנות העבדים בספינות הסוחר: במרכז היה מעבר רחב, בצדדים, ליד הקירות היו ארבע קומות של דרגשים, שעליהם רבצו בדחיסות רוסים, אוקראינים, פולנים, צרפתים, צ'כים, איטלקים והגרמנים המעטים. כל אלו ייצגו את ה"מילואים" של כוח העבודה, שהיה אמור לבצע את העבודות המפרכות והמזיקות ביותר לבריאות. הללו היו נחוצות עקב ההפצצות הבלתי פוסקות של כוחות בעלי הברית את קווי הרכבת העיקריים, ואת הערים שתושביהן היו נתונים בהלם מרוב התקיפות האוויריות הרצופות.

ב-22 באוגוסט הגיעה רכבת ובה כאלפיים צרפתים, שקובצו ברובם מהרחובות, מבתי הקפה ומבתי הקולנוע של פריס. לפני שהנאצים עזבו את הערים הגדולות, ערכו בהן פשיטות, וגייסו עובדים בזול. המגורשים הללו סיפרו לנו, שב-12 באוגוסט העלו אותם בקבוצות של 80 איש, לקרונות להסעת בהמות שהיו נעולים, וכך נסעו בחום נורא, ללא מזון וללא מים. במשך היום

אני זוכר ששוחחתי עם אדם שהיה מרצה לפילולוגיה בסורבון, אינטלקטואל בגיל ארבעים לערך, שניחן בחיים פנימיים עשירים. הלה לא היה מסוגל להתמודד עם היחס הברוטאלי והקשוח שקיבל. ימים אחדים אחרי שהגיע לבוכנוואלד, עדיין נראה כלוקה בהלם עקב הסבל שעבר עליו.

מי שהסתגלו על הצד הטוב ביותר לחיים במחנה הריכוז היו האסירים הפליליים, שהגיעו מה"סאנטה" - מיתקן הכליאה של פריס. כנראה, שהללו היו מורגלים לחיים ללא ביטחון, ולאירועים בלתי צפויים. הבחנתי בכך שהטיפוסים הללו ניחנו ביכולת ובתחבולנות הנחוצות כדי לקבל את העבודות הפחות קשות, בעוד שהעבודות הקשות הוטלו על מורים, מוזיקאים, אדריכלים, רופאים ובעלי מקצועות חופשיים נוספים.

מדי יומיים או שלושה הגיעה רכבת נוספת, בדרך כלל מצרפת ומפולין. מזו האחרונה, השרויה תחת איום ההתקדמות של הרוסים, הגיעו לרוב יהודים - אלו ששרדו את מחנות ההשמדה בלובלין ובאשוויץ. ניתן היה לזהותם ממבט ראשון, בגלל המראה הגופני המחריד שלהם: נותרו מהם רק עור ועצמות, הם לא נשאו מיטען כלשהו ותמיד היו מזי רעב. שיעור המתים בקרבם היה גבוה.

הנאצים רוקנו את מחנות הריכוז בפולין מכול אותם אלפים שהיו בעצם עבדים, וכולם הובלו לבוכנוואלד. התפוסה במיתחם

בחזרה אלינו - בימים הראשונים החיים התנהלו בחדגוניות. המחסור לא היקשה עלינו יותר מדיי. הדבר היחיד שלא הצלחנו להסתגל אליו, היה הצורך לגשת בלילה, באפלה מוחלטת, למה שכונה "בית הכבוד". זה נמצא במבנה אופייני לסגנון הנאצי: צריף באורך 30 מטר, שבמרכזו הייתה חפירה בעומק של שניים וחצי מטרים לערך. קיר לבנים נמוך; מעליו לוח עץ ומאחור מעין משענת לגב. מבנה זה שימש בשעות העומס לא פחות ממאתיים אסירים, שכרעו מעל ללוח. רוב האנשים - מי משינוי התזונה ומי משתיית המים - שברור שלא היו ממש זכים ונקיים - סבלו מדיזנטריה.

יש לציין ש"בית הכבוד" המשותף הזה רוקן ונוקה השכם בכל בוקר, כך שהשימוש בו בשעת אחר צהריים של אוגוסט היה עינוי ממש, בגלל הצחנה האיומה שקטעה את הנשימה, ובגלל הזבובים שהציקו ללא הרף.

הנחת היחידה שלי במשך אותם ימי קיץ ארוכים, הייתה ההזדמנות שנקרתה לי, להכיר כל מיני אנשים ממדינות שונות, וביניהם בני איסטרייה ופריולי, שאותם קיבצו ואסרו בלי שום האשמה מיוחדת. מלבדם היו צרפתים, פולנים ואוקראינים; אלה האחרונים נחשבו לאוהדי הגרמנים, ולכן היו לצנינים בעיני

ההפצה הראשונה

שלושה ימים לאחר שהגעתי לבוכנוואלד, כבר נכחתי בפעם הראשונה בהפצה אווירית. האזעקה נשמעה סמוך לשעה 11. בימים הקודמים חלפו להקות גדולות של מטוסים ארבע-מנועיים בשמים, לכיוון ינה, גירה, ארפורט, מאגדבורג ולוינה. לעתים קרובות נשמעו ממרחקים רעמים עמומים ונראו תימרות עשן. באותו יום בשעה 11 צפרו הסירנות במחנה, ואנחנו נכנסנו כולנו לצריפים, בעקבות פקודה מהפיקוד. חצי שעה לאחר מכן הופיע מטוס סיור, שהטיל שתי פצצות עשן באזור בית החרושת לרובים, אקדחים ומטולי רקטות "גוסטלוף", שהיה שייך - כך אמרו השמועות - לפריץ זאוקל, הגאוליטר, מושל המחוז, של תורינגייה.

בעקבותיו לא איחרו לבוא הגלים הראשונים של הארבע-מנועיים, שהטילו אשכולות של פצצות על קסרקטיני האס-אס, ופגעו פגיעה ישירה בבית החרושת הגדול "גוסטלוף", כך שהשמידו אותו כמעט לגמרי. מהצריף עקבנו בדאגה אחר המתרחש. ההדף, שנגרם על ידי ההתפוצצויות, זעזע באופן מפחיד

ואכן, על המחנה נפלה רק פצצת תבערה אחת, שפגעה במכבסה וגרמה שם לנזק לא גדול. ואילו הצריפים ששימשו כמינסרה ונגרייה, שהיו מרוחקים כדי חמישים מטר לערך, ספגו פגיעות ישירות ועלו באש בגלל פצצות התבערה. כולנו התרשמנו מאוד מהדיוק בירי, ומהידיעה - הטובה יחסית - לגבי מיקום המטרות השונות. מאוחר יותר נודע לנו, שרבים מקרב הפועלים האסירים שעבדו במיפעל - שהיו סמוכים ובטוחים שלא יופצץ - העדיפו להישאר בתוך בית החרושת, במקום להימלט ליער הסמוך. עקב כך, נהרגו 460 מהם וכ-510 נפצעו.

על אף הדבר, הָרַס בית החרושת עורר בקרב האסירים תחושת סיפוק אדירה. זו נבעה גם משום שהייתה להם תחושת שייכות לכוחות הגדלים והולכים, שיום אחד, ולא בעתיד הרחוק, עתידים לפצפץ את עוצמת השליטה של הנאצים.

אחר הצהריים, כתוצאה מההפצה, היה בית החולים במחנה מלא וגדוש פצועים. הדבר גרם לכך, שהיה צורך לשכן רבים מהם גם בצריפים מאולתרים, ובצריף שבו התגוררו הזונות. באותה הזדמנות נודע לי, שבין הפצועים הייתה גם הנסיכה מאפאלדה, רעייתו של הנסיך מְהֶסון, שהגרמנים אסרו וגירשו אותה לבוכנוואלד. היא הועברה לבית מחוץ למחנה, יחד עם עוד "אסירים חשובים", שביניהם היה ליאון בלום ראש ממשלת

ב-25 באוגוסט הגיעו 700 אסירים נוספים. היו אלו אזרחים גרמניים, כולם זקנים. הללו זכו לטיפול מיוחד: חסכו מהם את הגילוח, והם יכלו להישאר בבגדיהם ונעליהם הפרטיים. הם היו קורבנות של מה שכונה "אקציון הימלר"; כולם השתייכו למפלגות הסוציאליסטית והקתולית שפורקו, ופרשו מן החיים הפוליטיים מאז 1933. עד אז לא סבלו רדיפות. כעת, בתירוץ של ההתנקשות בחיי היטלר, "ניטרלו" אותם - כלשון המינוח הגרמני - על ידי כך ששלחו אותם למחנות הריכוז השונים. סבורים שלפחות 27,000 איש הוצאו כך מה"מחזור".

הפעולה הקולקטיבית הזאת חשפה בבירור את דאגתו של המשטר הנאצי, לנוכח אפשרות להתעוררות של אופוזיציה אקטיביסטית. ההתנקשות בחיי היטלר נחשבה ככל הנראה לתסמין מסוכן של אפשרות כזו. על פי מה שנודע לי אז, צדקתי בכך שטענתי, שתוצאות ההתנקשות היו נרחבות הרבה יותר מכפי שהודתה העיתונות הגרמנית של אותה תקופה. בנוגע לכך אני זוכר שבערך ב-20 ביוני 1944, בטרייסטה, התוודה באוזוניי חייל בוורמאכט, ממוצא אוסטרי: "בקרוב, אתם האיטלקים תקבלו ידיעה על אירוע שיגרום לכם שמחה עד בלי די." הוא לא רצה לומר לי יותר מזה, אולם כשחשבתי על כך במועד מאוחר יותר, נשמעו לי דבריו החידתיים כרמז להכנות להתנקשות בפיהרר.

המנגנון של הלאגר

כחלוף הזמן בחנתי בתשומת לב גדלה והולכת את המנגנון התפעולי של הלאגר. הצד המינהלי של המחנה היה בידי אנשי אס-אס ובידי הגסטאפו, משטרת המדינה. ה"לאגר-פיהרר", מפקד המחנה, השתמש באנשי האס-אס לפיקוח על מילוי הפקודות שניתנו ל"קאפו" ול"עוזריהם" השונים, אסירים בעלי נתינות גרמנית, ולכל האסירים בעלי הנתינויות האחרות.

ההתנהלות הובטחה על ידי משמעת נוקשה, והכול התבצע במהירות ובדייקנות. המחלקות והמשרדים הנפרדים: מטבח, מכבסה, רחצה, מחסן לבוש, חיטוי, בית חולים, משרד הרישום, הסטטיסטיקה של העבודה, גן הירק והאורווה, העסיקו כמה אלפי מגורשים. בערך 10,000 נוספים עבדו בבית החרושת גוסטלוף, במינסרה, במחצבה. בסך הכול נמנו במצבת המחנה 20,000 איש קבועים.

עוד 25,000 גברים – ה"צפים" – נועדו למלא את המקומות הריקים שהותיר המוות בקרב האסירים שעבדו במחנות המסונפים לבוכנוואלד, שהיו פזורים מריגה עד קלן, ממאגדבורג עד נורדהאוזן. סמוך לנורדהאוזן, כשישה קילומטרים ממנה, התקיים בחשאי הסודי ביותר והידוע לשמצה ביותר מקרב

אשר למחנה שלנו, זה היה מגודר בשלוש גדרות תיל, מחושמלות במתח גבוה. בכל חמישים מטר ניצב מיגדל שמירה שעליו היה מותקן זרקור. בתא המישמר שברום המיגדל ניצב חייל אס-אס ממוצא אוקראיני, חמוש ברובה.

כל האסירים היו מסומנים - נוסף למיספר הסידורי - במשולשים בצבעים שונים, עם האות הרישית של לאומיותם, שהיו תפורים על הבגד העליון ועל המכנסיים. משולש אדום ציין אסיר פוליטי, משולש ירוק - אסיר פלילי, שחור - מְפַגֵּעַ, סגול - חוקר התנ"ך, ורוד - הומוסקסואל, אדום עם פס לבן - מי שאינו ראוי להשתייך לוורמאכט, צהוב - יהודי, ושחור עם האות Z - צועני.

באוגוסט 1944, בגרמניה, הגיע שלטון האימים לשיאו. היה זה ללא ספק אות לכך שהמישטר הנאצי מרגיש שסופו מתקרב. סיבות מופרכות לגמרי גרמו לשלוח אנשים ללאגר. למשל: איכר אחד, שעבדו אצלו פועלים זרים רבים, רובם שבויי מלחמה, קיים יחסי אישות עם איכרה אוקראינית שחייתה במשק שלו מזה שנתיים. מיחסים אלו, הצעירה נכנסה להיריון, והאיכר הגיש לסניף המקומי של המפלגה בקשה לקבלת רישיון להתחתן איתה. בתור תשובה שלחו אותו לבוכנוואלד.

ג'וזפה ג'ורדאני מטרייסטה נשלח לבוכנוואלד מפני ששמו היה זהה לזה של אחר שהיה מיועד להישלח לשם. הטעות התגלתה

דאווידה וידוני מטולמצו היה עובד אזרחי איטלקי, בנאי שהתנדב לבוא לגרמניה עוד ב-1936. בשנת 1940 עבד בבניית מיפעל בפרידריכסהאפן שעל שפת אגם קונסטאנצה. כשהסתיים הפרוייקט ב-1942 - היה זה מיתחם ענקי שנועד לבניית רקטות V1 - נשלח למחנה הריכוז בוכנוואלד. האמת הייתה, שהגרמנים לא נתנו אמון בזרים, שעבדו בבניית מבנים בעל אופי מלחמתי. וכך, לאחר שהשתמשו בכישוריהם, כלאו אותם בלאגרים, כדי למנוע מצב שבו בהיותם חופשיים, או בקבלם זכויות יתר מסוימות, יחזרו למולדתם ויגלו מה שעשו ומה שראו בגרמניה. במקרה של הבנאי מפריולי היה זה אמצעי לא רק אל-אנושי כי אם מיותר לגמרי: חודשים ספורים לאחר שהמיפעל בפרידריכסהאפן החל לפעול, "חיסלו" אותו בנות הברית בשתי הפצצות כבדות של 'מבצר מעופף'.

בתי החרושת התת-קרקעיים

בשנת 1942 גם עלה הרעיון לבנות סדנאות תת-קרקעיות להרכבה. לשם כך, לקראת סוף אותה שנה, נשלחו אלפים רבים של אסירים למילהיים שבלותרינגן (לורן), לקלן, לנורדהאוזן ולמאגדבורג, כדי להתחיל בעבודה המפרכת של חפירת מינהרות. הם עשו זאת במישמרות בנות 12 שעות, יומם ולילה. עבודות תשתית אדירות ממדים נעשו להקמת האתרים התת-קרקעיים הללו. ההרים ברכס הארץ בתורינגיה נוקבו ככברה, וצצו מחנות ההשמדה "דורה", "אָמה" ו"לאורה".

לעבודות התשתית האדירות הללו היו שותפים אישים בכירים בצמרת הנאצית כגון גרינג, זאוקל ואחרים שסביר להניח, כפי שאמרו השמועות, שהיו בעלי אינטרסים בחברות Wifo, Askania ו-Amoniak, Junker.

באותה תקופה ממש, לאורך הדרכים הראשיות בפריולי ואיסטרייה, נחטפו עשרות רבות של גברים, שרכבו על אופניים בדרכם לעבודה. האופניים הוחרמו, והמסכנים נכלאו בבתי הסוהר באודינה או בפולה, ונשלחו - אפילו ללא חקירה - לבוכנוואלד.

מלבד המקרים הללו שלא היה להם שום קשר פוליטי, היו עשרות אלפים של פרטיזנים מכל מיני מדינות, אוהדים של המחתרת, חברים ב"וועדי השחרור" וקומוניסטים. פולנים רבים שעקרו אותם מאדמתם. הללו היוו קטגוריה מיוחדת: כשהרוסים פלשו ללסבייה, לאסטוניה ולליטא, קיבלו רבים מהגרמנים שישבו שם, פקודה לעבור לפולין שהייתה בידי הנאצים. פראנק, המושל

בגדים של עובדי כפייה

לאחר שבועיים של שהות בבוכנוואלד, שבהם קיבלנו סידרת זריקות נגד טיפוס ונגד דיזנטריה - המחלה השתוללה בלאגר עקב המים המזוהמים - נערך טקס במחנה. בטקס זה אבדה סופית תקוותנו לגבי גורלנו כאסירי עולם, במקרה של ניצחון הנאצים. כלומר, אילצו אותנו ללבוש את הירכית והמכנסיים של עובד כפייה: אותה "פיג'אמה" ידועה לשמצה בפסים אפורים-כחולים. לבושים כך, ונועלים את הקבקבים עם סוליות העץ, היינו מוכנים להישלח לאתרי העבודה והמוות. ואכן, ימים ספורים אחר כך, כבר קובצו 15 איש מבני ארצנו ליציאה לדרך. היעד - לא ידוע. נפרדנו לשלום בלב כבד, אולם איחלנו זה לזה להתראות בקרוב, חופשיים.

למרבה הצער, בין היוצאים היו כאלו שלא ראיתי יותר לעולם, כמו הקאוואליירה לאנדי מטורוויסקוזה והפרופ' גאספריני מפולה. מאוחר יותר נודע לי, שהגיעו ל"דורה", ומשם העבירו

תוך עשרים יום, מתוך 76 איטלקים שהגיעו לבוכנוואלד, נותרו שישה בלבד, שנועדו לעבוד במחנה. האחרים, יחד עם רוסים, פולנים וצרפתים, יצאו בקבוצות קטנות ליעדים שונים: ברלין, קלן, מאגדבורג, אשרסלבן, מתנה "דורה" וכדומה. בדרך כלל היו אלו מחנות גדולים פחות או יותר, מרוחקים כדי עשרה קילומטרים מהמרכזים הראשיים, וכולם סגורים הרמטית, מגודרים בגדרות תיל שבהן זרם חשמל במתח גבוה, ועליהם שמרו ממרומי המיגדלים הרגילים חיילים חמושים ברובים.

באותה תקופה פגשתי אסירים איטלקים נוספים, שהגיעו לבוכנוואלד ממחנות ריכוז צרפתיים. הם השתייכו לבריגדות האיטלקיות שלחמו נגד פראנקו ואנשים בספרד. מקרבם אני זוכר את צ'ופולי, מאראלדי, סארפי וברטי, שסיפרו לי על חבר שלי שעליו לא ידעתי דבר מזה שנים: ראואניאן מקיוג'ה.

הם עזרו לי לקבל עבודה בתור רשם במשרד בית החולים. הקאפו היה קארל בוסה, לשעבר חבר פרלמנט גרמני קומוניסטי, ואילו מנהל המשרד היה קארל יאנאק. הראשון היה אסיר מזה

מוות וחיים במחנה

במשרד שבו עבדתי בסידור התיקים ובהדפסה במכונה, יכולתי להשלים את ידיעותיי בנוגע למנגנון של מחנות הריכוז. מעניין לציין, את האופן שבו יידעו את משפחות האסירים על מותו של אחד מיקיריהם. את הסיבה האמיתית היסוו בקפידה על ידי רישום אבחנה של דלקת ריאות, שחפת או חולשת הלב; בעוד שלאמיתו של דבר כמעט כל מקרי המוות נבעו מתשישות גופנית ותזונה דלה של אלף קלוריות עלובות ליום.

גבר נורמאלי ששקל שמונים ק"ג, ירד, לאחר שנה במחנה, בין 25 ל-30 ק"ג ממשקלו; בשנה השנייה נותר ממנו רק שלד במשקל 30 - 35 ק"ג. לאחר מכן באו הקריסה המערכתית ומוות. באופן תיאורטי יכלה המשפחה לבקש שישלחו להם את אפרו של

מקרי המוות אושרו על ידי הרופא הראשי של האס-אס; הלה מעולם לא ראה את החולים וגם לא נערכו נתיחות שלאחר המוות. המתים נרשמו במשרד רשם האוכלוסין בעיר ויימאר. רק שם ניתן יהיה, יום אחד, להיוודע כמה אלפי אנשים קיפחו את חייהם ב-KLB (מחנה הריכוז בוכנוואלד), במשך עשר שנות פעילותו.

צריף סמוך לבית החולים היה מישכנו של בית הבושת של הלאגר. המבנה היה מרוהט יפה, נקי למשעי, והאחראי עליו היה נגד מהאס-אס שהתגורר בצריף. במבנה זה שהו 14 אסירות שעבודתן הייתה לשמש כזונות. היו ביניהן שלוש גרמניות, שתי צרפתיות, כמה פולניות וצועניות.

לא היה זה דבר פשוט, לקבל רשות להגיע לשם; המעוניין הצטרך להגיש בקשה ל"קאפו", זקן הצריף שלו, והלה, אם הסכים - נתן לו פתק. עם פתק זה היה על המעוניין להתייצב לבדיקה רפואית, כדי לוודא שהוא בריא. מצויד בפתק נוסף, חתום על ידי הרופא ומאושר במזכירות בית החולים, הותר לאסיר להגיע לבית הבושת לאחר המיסדר.

כאן הציג את האישור הרפואי בפני נגד האס-אס, שילם מארק אחד ופרש עם אחת מהנשים. עליו לציין שהצריף הזה לא היה בין

מות הנסיכה מאפאלדה

כאשר ב-24 באוגוסט נהרסו המיתקנים התעשייתיים לייצור ציוד לחימה בהפצצות בעלות הברית, נפגעו גם הקסרקטינים של הוורמאכט ושל האס-אס שלצדם, וכן כמה בקתות שהיו נפרדות מהמחנה, שם חיו אסירים בעלי מעמד גבוה, וביניהם גם הנסיכה מאפאלדה. הבקתה שלה קרסה מההפצצה, והיא הייתה קבורה תחת ההריסות במשך שעות אחדות. אחר הצהריים חולצה, פצועה קשה, והועברה לאחד מהחדרים השמורים לזונות. הללו פונו משם כדי שיהיה מקום לפצועים.

היא הייתה זקוקה לעירווי דם ולניתוח, שדרי' קוד, אסיר במחנה שהיה מנתח ידוע מפראג, היה מוכן לבצע. אבל מפקד האס-אס הורה לדחות את הניתוח עד שיגיע למחנה הרופא הראשי של האס-אס, שנעדר באותה עת.

מאפאלדה נותחה ביום המחרת על ידי אותו רופא. היו שמועות שהוא לא היה מנתח מוצלח במיוחד. אחרים גרסו שלא היה בנמצא הציוד המתאים. בכל אופן, עובדה היא שהנסיכה מתה כעבור שעות אחדות בגלל איבוד דם רב או בגלל אֶלַח דם. בתחילה, רצו לשרוף את גופתה כמו את הגופות של כל האחרים, אבל לאחר מכן נקברה; כנראה בבית הקברות של האס-אס.

לקראת סוף אוגוסט הגיעו לבוכנוואלד כמה "אורחים" בלתי צפויים: טייסים אמריקניים ואנגליים שניצלו בצניחה, ונפלו בשבי על אדמת הרייך. מדוע? ראו בהם מִפְגְּעים, ומנקודת ראותם של הנאצים היו עבריינים, שאינם ראויים ליחס המגיע לשבויי מלחמה, על פי האמנות הבינלאומיות.

כפו עליהם לפשוט את המדים ולקחו להם גם את כל היתר. לאחר מכן, פקדו עליהם לעבוד בעבודות כפיים, לבושים בבגדים אזרחיים. אולם הם סירבו בנחישות, פה אחד, להיכנע ולעסוק בעבודת פרך. אז שלחו אותם בחזרה לצריפים, ללא קשר עם האסירים האחרים, ומנות המזון שלהם הוקטנו. בסוף אוקטובר הגיעה פקודה מברלין, ועל פיה לקחו את כל הטייסים הללו ליעד בלתי ידוע לנו.

היה שם צריף נוסף שבוֹדָד והוקף בגדרות תיל, ובו שכנו כמאתיים סטודנטים מהאוניברסיטה של אוסלו ואיתם גם מרצים אחדים, שלא הסכימו להישבע אמונים למימשל קוויזלינג, אוהד הנאצים. הללו נהנו מיחס יוצא מגדר הרגיל: לא כפו עליהם לעבוד, הם קיבלו מדי שבוע חבילות מנורווגיה, יכלו לכתוב

חדשים מגיעים כל הזמן

לקראת סוף ספטמבר הגיעה רכבת נוספת מטרייסטה. במשלוח זה הגיעו בין היתר דרי פקורארי, דרי בולאפיו, האב והבן ממשפחת גאספארדיס, רופא מקורמונס וקצין בשם רייה ממישמר האזרחים. הללו הביאו לי ידיעות מעירי, ובין היתר סיפרו לי שהבית בו התגוררתי נפגע מהפצצה ב-10 בספטמבר. עברו עליי שעות של חרדה כשחשבתי על יקיריי, שאותם נאלצתי לנטוש, והתפללתי לאלוהים שיגן עליהם. אילו יכולתי אני לכתוב לקרוביי באותם ימים, או לקבל ידיעות עליהם, היה הדבר מנחם אותי מאוד. אולם הדבר היה אסור מטעם מיפקדת האס-אס. כולם יכלו לכתוב, מלבד האיטלקים.

בינתיים, מדי שבועיים, שלושה, החלו להגיע אסירים חדשים שמוצאם ממקומותינו. כך קרה שפגשתי אחד מעמיתי לתא בכלא קורוניאו. שמו היה אוגו טומאזיני, והוא נידון למוות על ידי

יום אחד הגיעו 1,800 אנשי משטרה דְּנִים שנעצרו עשרה ימים קודם לכן, ונשלחו ללא שהות לבוכנוואלד. הדבר עשה עלינו רושם עז. היו חסרות לנו חדשות אמינות, אולם הזרם הגובר והמתמיד הזה של אנשים שהיו מעודכנים למדיי במאורעות שהתרחשו בחלקים שונים באירופה, אפשר לנו לעקוב אחר מהלך המלחמה בבהירות מספקת.

בלאגר ניצבו שני צריפים, זה מול זה, שעוררו את סקרנותנו במיוחד. הצריפים היו בני שתי קומות, תמיד סגורים הרמטית, והזוגיות בהם נאטמו בנייר. בכניסה לאחד מהם הייתה כתובת: "המכון להיגיינה ולמחקרים מדעיים".

לא נדרש זמן רב וגילינו שמדובר בניצול מסוג חדש של נידונים למוות. במקום להוציאם להורג, קיבצו אותם במקום הזה כדי שישמשו כשפני ניסיונות אנושיים. נערכו שם ניסויי מעבדה שנשמרו בסוד, והופקדו במכון שממול, בידי רופאי האס-אס. אולם, מסתבר שהניסויים הללו, למרות העינויים שהנידונים היו חשופים להם, לא תרמו תוצאות משמעותיות לטובת הרפואה והפיזיולוגיה.

השיטות הזוועתיות לא היו זכותם היתירה של הגברים במדי האס-אס. גם הנשים שחונכו על ברכי הנאציונאל-סוציאליזם, לא

COMANDO RAGGRUPPAMENTO BATTAGLIONI "DI PALMA"

Wietzenhof, 24 maggio 1945

DICHIARAZIONE

Il civile *Brovedani Onide*
diz. *Toriente*
matricola *76360*

è rimasto internato nel Campo "DORA" (Nord-
hausen - Germania) dall' *8. Novembre 1944*
al 4 Aprile 1945 per il lavoro forzato alla
costruzione della V₁ e della V₂.

IL DIR. COMPLESSIVO
DEL RAGGRUPPAMENTO BATTAGLIONI
(Dott. Cesare Di Palma)

Di Palma

*Onlag 89
Stroedelhuber
Por. Comand.*

Visto
CAPOQUARTIERE DELL'ONLAG 89
(Maj. Col. Pietro Forti)

ISE

"דורה", המחנה הסודי

"דורה" היה מחנה ששמו עורר חלחלה בקרב האסירים, בגלל שיעור התמותה הגבוה בו. כדי להגיע למחנה "דורה" ירדו בתחנת זאלצה, במרחק 5 קילומטרים מנורדהאוזן, השוכנת בשיפולי הרי הארץ שבתורינגיה. הגעתי לשם בלילה, לאחר נסיעה של שתי יממות שנדרשו כדי לעבור מרחק של פחות מ-120 קילומטר. המראה שנגלה לעיניי העלה בזיכרוני את האיורים של הצייר דוֹרְה ל"קומדיה האלוהית" של דאנטה. באמצע הדרך במעלה גבעה, נפלטו להבות ותימרות עשן אדמדם, למרחק של 800 מטר לערך.

רעש עמום נשמע מסידרה של מחילות, שהעלו על הדעת לועות פעורים של 'מולך' אדיר, שאפילו לא יכולתי לדמיין. בעודי מתבונן בתדהמה בכבשן המסתורי הזה, הגיע אלינו כוח הליווי שלנו, ובו עשרים אנשי אס-אס שהובילו ברצועות עשרה כלבי רועה גרמני אגרסיביים. סידרו אותנו בטור של חמישיות, והובילו אותנו לאורך דרך בוצית, בכיוון המנוגד לפתחים של אותן מחילות יורקות אש.

במהלך הצעדה הבחנתי באפלה בקווים כלליים של גוש גדול שהיה בית חרושת; עברנו אותו והמשכנו, עד שהגענו לשטח פתוח. לאחר כחצי שעה התחלתי להבחין שבצדי הדרך ניצבים צריפים, ולצדם תלים של ציוד ברזל, מנוף, פסי רכבת שעליהם רכבת

נדמה היה לי שנכנסתי לגיזרה מסוימת בגיהנום, ומיד עלתה
בי התחושה, שכיוון שניקח חלק בייצור הנשק הסודי הזה, לא
נצא חיים מ"דורה".
"דורה"! אני זוכר שהאסירים הצרפתיים חיברו על כך פזמון
בזו הלשון:

"דורה, דורה, זה כלב או חתול?
זה שם של פרח או אישה?
דורה, דורה, עוד יבוא היום
שאנחנו נעזוב את דורה!"

השם הזה, המסמל-לכאורה חביבות, טוב לב ורכות נשיות,
היווה זירה למצבור מעורר חלחלה של אומללות, של סבל, של
מוות.

בספטמבר 1943, לאחר כניעתה של איטליה, המחנה המזווע
הזה, ששכן כעת מאורגן היטב ב-140 צריפים, היה יער של עצי
מחט ואלוני שעם, בקצה עמק קטן חבוי בין הרים. כעת, אלפים

הגורל הטראגי של 686 חיילים איטלקיים

אלפים אחדים עסקו בבניית צריפים, בחפירת תעלות, בסלילת דרכים וכן הלאה. ברצוני לספר את סיפורם של קבוצת השבויים האיטלקיים, משום שמעולם לא היכה גורל טראגי כל כך בבני אדם, שהאשמה היחידה שלהם הייתה שנאלצו לציית לפקודה. הם נמצאו במחנה השבויים קוסטרין (ברלין), ונשלחו ל"דורה" לבצע עבודות. ברגע שהגיעו לשם הסירו מעליהם הכול, אילצו אותם ללבוש את לבוש הפסים של עובדי הכפייה, סימנו אותם במיספר, וצירפו אותם לאסירים הפוליטיים והפליליים, כך שהיו נתונים לאותו יחס ברוטאלי ואל-אנושי לו היו כפופים הללו. כשהגיעו, מנו 686 כפי שאמרתי. בסוף יולי 1944 416 מהם כבר מתו. שלחו, כמעט את כולם, למחילות. דנו אותם לעבודה הקשה והמתישה מכולן - זו של החציבה בפטישי אוויר. שתים-עשרה שעות ברצף, ללא הפסקות, היה עליהם לנשום, במחילות

כל אחד מנוגשי העבדים הללו גרם להם לחוש, בייחוד בשבועות הראשונים, את העליונות של תפקיד המשגיח שהוטל עליו, ואת האפסיות של זה ששובש את הבגד האפור-כחול של האסיר. כל זאת, כדי להוכיח לממונים עליהם את דבקותם במשימה. וכך, בכל פעם שהעבודה הואטה, בכל פעם שביקשו משהו, המטירו על האומללים מכות רצח. אחדים נהנו ללעוג לחיילים שלנו בכינוי "פשיסט", אחרים כינו אותם "מוסוליני" או "באדוליו": והכינויים לוו באופן קבוע בסטירות ובחבטות מקל. לאחר כל שעות העבודה - כפי שכבר אמרתי - הקטלניות הללו, היה עליהם לעמוד במיסדר נוכחות בכניסה למחילה; מיסדר שנמשך בדרך כלל בין שתיים לשלוש שעות. לאחר מכן יכלו, סוף סוף, לצנוח על מישכבם באחת המחילות ללא מוצא. הייתה זו מנוחה קצרה, שכן חמש שעות לאחר מכן, כבר היה עליהם לקום. היה עליהם לנקות את המחילה, לעמוד בתור כדי לקבל קצת מרק מימי, לפלות את כיניהם. לא היה שמץ של היגינה בחור הזה. "בתי השימוש" היו פחי דלק ריקים; מים לרחצה בכלל לא היו; לא היה אדם שלא היה מלא כינים ולא סבל - לאחר זמן מה - מדיזנטריה. האוכל היה 400 גר' לחם, 20 גר' מרגרינה וליטר מרק

מות הגיבורים של שבעה אלפיניסטים

בקרב הכורים היו שבעה איטלקים, שבעה מטפסי הרים חסונים ובריאים, שלא רצו למות כמו עמיתיהם לפורענות. הם שמו לב, שהכורים הפולנים והרוסים קיבלו תוספת מזון - חצי ליטר מרק, בזכות זאת שנידונו לעבודה בפטישי האוויר. לכן, ביקשו מהמשגיח שלהם שהיה אסיר פלילי – גרמני, נדמה לי - שלפחות יקבלו אותו יחס כמו הרוסים. אבל הבקשה שלהם לא

אירוע זה התרחש בדצמבר 1943. גזר הדין האכזרי נועד על ידי פיקוד האס-אס לשמש אתראה לכל האיטלקים, וגם לבני לאומים אחרים, שאין להם זכות לבקש שום דבר: עליהם רק לסבול ולהחזיק מעמד. מי שניחן בכוח הגופני הוא שישרוד. האחרים אמורים למות.

מיספרים מרשימים

גם בית החולים נוהל כך שישמש את המטרה: להשמיד את האסירים שאיתרע מזלם והגיעו למחנה הריכוז "דורה". שם, מן

מהמחילות שהיו בתהליך חפירה הועברו מדי יום ביומו עשרות גופות לאחד התאים: הללו מתו במשך הלילה. הסירו מהם הכול, העמיסו אותם על משאית, ושלחו אותם למשרפה של בוכנוואלד, כי ב"דורה" לא הייתה אז משרפה.

באותו זמן שהעבודות להקמת המיתקנים התת-קרקעיים של "דורה" התקדמו, הוקמו באותו אופן אל-אנושי מחנות הריכוז הלוויינים של "דורה", וזאת במרחק עשרים קילומטר מ"אלריך". כל המתרחש בהרי הארץ, בלב גרמניה, נשמר בסוד כמוס: הגישה למקום הייתה אסורה מרדיוס של 50 ק"מ מסביב, ורק בעלי רישיון מיוחד הורשו להגיע לשם. באזור זה לא היו הפצצות עדיין, ולכן ראו בו את האזור הבטוח והמוגן ביותר לייצור "הנשק הסודי", שהנאצים השליכו עליו את כל יהבם.

אולם, כל המיבצע הקדחתני הזה קם והיה במחיר של תלי תלים של גופות מתים. זה לא ממש הטריד את המימשל

בנובמבר 1944, מחנה "דורה" יכול היה להיחשב למוכן. נמצאו בו 135 צריפי עץ עבור הסדנאות, הלינה וכיוצא באלה. הייתה לו משרפה משלו, כבישים מחופי אספלט, גינות סביב הצריפים, מערך תעלות, שבילים כבושים עם קורות עץ, גדר היקפית מחוטי תיל שבה עבר זרם חשמלי במתח גבוה - וכל אלו הוקמו על ידי אלפי אסירים במשך שמונה חודשים, שעבדו תחת מגלבי האס-אס, שנעזרו ב"קאפו" וב"תת-קאפו" שהובאו לשם מהמדורים לאסירי עולם בכלא הגרמני.

בניגוד לבוכנוואלד, בלאגר דורה היו אלו האסירים הפליליים - שכונו "ירוקים" על שם המשולש בצבע זה שזיהה אותם - שעסקו במינהלה הפנימית של המחנה, והיו חסרי מעצורים עוד יותר מאנשי האס-אס, בשימוש שעשו במקל ובאלת הגומי. הפושעים הללו שוחררו מהכלא, ובמחנה נהנו מחירויות מסוימות, אכלו לשובע, הגנו זה על זה: בקיצור, במנגנון הפנימי תפסו מעמד גבוה יותר מכל האחרים.

ניסיון להחליפם באותו מיספר של אסירים פוליטיים "אדומים", סוציאליסטים או קומוניסטים, נכשל. ניתן לומר

החיים ב"דורה" היו קשים מנשוא, דווקא משום שרוב ה"קאפו" וה"עוזרים" היו מקרב אלו שהיו "בלתי רצויים" במחנה המרכזי בבוכנוואלד: כלומר, אלו שלא סבלו אותם מסיבות מוסריות, בגלל חוסר משמעת, בורות ואלימות.

הסיוט של החיים ב"דורה"

אם ניתן היה להגדיר את בוכנוואלד בתור הלאגר של האסירים הפוליטיים ושל האינטלקטואלים, הרי "דורה" היה המחנה של האסירים הפוליטיים שדיכאו את האספסוף האמורפי, חסר ההשכלה שלרוב היו אוקראינים, פולנים, צוענים, צרפתים "בוגרי" כלא סאנטה, וגם איטלקים אחדים שהגיעו מגאיטה ומפסקיירה.

השם הרשמי של "דורה" היה "מחנה העבודה מיטלבאו" Arbeits Lager Mittelbau הכניסה אליו הייתה אסורה לכל מי שלא נשא את רישיון המעבר המיוחד, שעליו חתם הלאגר-פיהרר (מפקד המחנה) ברגר. התכתובת הופנתה לזאנגרהאוזן, יישוב

מקרב 20,000 האסירים שהובאו ל"דורה" ממחנות הריכוז השונים בגרמניה, נבחרו המהנדסים, הטכנאים מכל סוגי ההתמחויות, החשמלאים, המכונאים, החרטים, הנפחים ורבים רבים שיועדו לעבודות הקשות ולשינוע החומרים. אבל גם פקידים, אנשי ארכיון, מנהלי חשבונות, מדפיסים, שהוכרחו לעבוד במשמרות של 12 שעות ביום ובלילה, תחת פיקודו של אסיר גרמני - שהוא עצמו היה מועסק על ידי "מייסטר", מומחה, אזרחי.

המיפעל הגדול החל בייצור בחודש מאי 1944. בשעה 6.30 התייצבו - מדי יום ביומו ובכל מזג אוויר, גם בשלג ובגשם - 10,000 גברים בכיכר המחנה למיסדר נוכחות, מסודרים לפי קטגוריות העבודה שלהם. אסיר אחד מהקבוצה החזיק בלוח נושא מיספר. לצלילי תזמורת צעדו האסירים בחמישיות כמו במיסדר ראוה, אל שער הלאגר. היה עליהם להצמיד את ידיהם הישרות לצדי גופם, כך שנראו כמו בובות עץ על חוט, כיאה לאוטומאטים משוללי רצון וחסרי אישיות.

לצד הכניסה שוטטו כעשרה אנשי אס-אס, מוכנים לבעוט או להמטיר סטירות על אלו מהם שלא שמרו על הקו הישר בצעידתם. בעת המעבר במיגרש המיסדרים, היו זקיפים של האס-אס שעמדו על המישמר מדי 50 מטר, כדי שאף אחד לא יחמוק מהשורות. רוב האסירים היו לבושים בסמרטוטים מלוכלכים

שעה לאחר מכן חזר כל העניין בסדר הפוך: האסירים של המשמרת הקודמת חזרו מהעבודה. לאחר שנכנסו דרך השער בצעדים של מיצעד ראוה לצלילי המוסיקה, והשורות התפרקו, רצו בכל המהירות אל צריפיהם, כדי לקבל את המרק, שהיה המאכל החם היחיד לו זכו במשך כל היום. לאחר מכן, מותשים והלומי שינה, צנחו על מישכבם לישון. וכדי לשכוח במקצת את הסיוט של הקיום העלוב הזה.

כל יום אותו דבר...

חורף. השעה חמש. החשכה מוחלטת. בצרף - שם הדרגשים מסודרים בשלוש קומות, צפופים כדי להשאיר מעבר פנוי שבו

בשעה 5.30 נשמע צליל מחריש אוזניים של פעמון ההשכמה :
זה תרמיל של פגז שעליו מכים במקל. רגעים ספורים לאחר מכן
נדלק האור, וקול רם נשמע: "אאופטהן!" "לקום!" בבת אחת
מזנקים 130 איש ממישכבם, מרימים את היצוע ומוציאים ממנו
את הנעליים (זאת האפשרות היחידה להתגונן מפני גניבה), ואת
הסחבות לעטיפת כף הרגל שמשמשות אותם מזה חודשים, כי אין
אפשרות להחליף או לכבס אותן. הם לובשים את המכנסיים
המפוספסים ואת העליונית ששימשה ככרית, ויוצאים בריצה
לחדר הרחצה: שני כיורים עגולים שבכל אחד מהם שישה ברזים.
הם מסירים את הבגדים ומתרחצים ללא סבון - זה אינו בנמצא
שלושה שבועות מתוך חודש. אשר למגבות - 18 ל-260 איש - הללו
כבר רטובות אחרי הראשוניים שהשתמשו בהן. ביציאה משם
מחלק אסיר אסימון לכל מי שכבר התרחץ - בלעדיו לא מקבלים
את הקצבת המזון היומית. השיטה הדראסטית אומצה מפני
שרבים נמנעו מרחצה.

האסירים, רטובים למחצה, המכנסיים משתלשלים על גופם,
מתייצבים בתור לקבל את תחליף הקפה, לפעמים רותח ולפעמים
קר. זה נחוץ כדי לגרגר בפה כמה פעמים, כדי לשטוף אותו

כעת עברה כבר שעה מההשכמה. כולם מוכנים לצאת. בשעה 6.30 נשמעות פקודות נוספות שמישהו צועק במלוא הגרון: "אאוסגהן!" "הינאאוס!" "הינאאוס!" "החוצה!" "החוצה!" ועל ראשיהם של הללו שהתעכבו ב"בית השימוש" - שם מסודרות שמונה אסלות בשורה - לעשן סיגריות דקות מנייר עיתון, ניתכות מכות, בעיטות וסטירות.

בחושך הסמיך של בוקר מקפיא בדצמבר יורדים, מגששים בגרם מדרגות מענפים קלועים, ומגיעים לשביל המוביל למה שמכונה כיכר המיסדרים. המדרגות מכוסות שלג שקפא, והנעליים עם סוליות העץ מחליקות עליהן כמעט עם כל צעד. זהו עינוי שקשה לדמיין. כדי לעבור מרחק שעם מינעלים נורמאליים ובראות טובה היו נדרשות שמונה דקות בקושי, הרי בתנאים הנתונים נחוצות עשרים דקות ואף 25.

כשמגיעים למיגרש המיסדרים, צריך לחפש את קבוצת העבודה שלך המכונה "קומאנדו", ומתייצבים למיסדר יחד עם יתר העמיתים לגורל המר. חצי שעה נוספת חולפת עד שהכול מסודר ומוכן. לעתים קרובות, שניים או שלושה אנשי אס-אס צעירים ושחצנים שהגיעו מאושוויץ, מהלאגר שהתרוקן, משתעשעים להם: סובבים בין קבוצות האסירים ובוועטים פה וסוטרם שם לאלו שמעשנים או שאינם מיושרים לפי הקו.

להעמיד פנים שעובדים...

בשבע מתחיל המיצעד. התזמורת מנגנת אחד משני המארשים היחידים שלמדו. הזרקורים שופכים אור על 8,000 בני אנוש ששום דבר, אפילו לא חזותם, כבר אינו אנושי אצלם - עד כדי כך הם מעוותים מרוב מצוקה, ובגלל בלויי הסחבות המכסים אותם. הם צועדים בסך לעבר העבודה הקשה המצפה להם, מלווים ב"קאפו" וב"עוזרים" שקוצבים את צעדיהם בקריאות החוזרות ונשנות: "איינס, צוואי, דראי, פיר!" (אחת, שתיים, שלוש, ארבע) ליד השער נעצרת כל קבוצה, וכל קאפו פונה למפקח קשוח מטעם האס-אס, ומכריז: "קומאנדו מיספר 136 - עשרים ושישה איש", "קומאנדו מיספר 92 - מאה ועשרה איש", וכן הלאה.

בשעה 7.30 מתחילה העבודה. צריך לחפור תעלות בקרקע הקפואה, מאמץ עילאי וחסר תועלת, מפני שהמכוש אינו מצליח לחדור את שכבת הכפור, ולא את האדמה המהודקת כמו גוש סלע. הקאפו רואה זאת, אבל למרות זאת מכריח את האנשים להישאר במקומם, ולהעמיד פנים שהם עובדים - זאת הפקודה. בלאגר אין מקום לשכל הישר, אפילו לא מההיבט הטכני. הלאגר הוא המקום שבו האסירים צריכים לסבול כל יום, כל שעה, כל עוד הם מחזיקים מעמד. ואם הם מתמוטטים, הרי כמו שכבר אמרתי, המשרפה ממתינה להם.

לביצוע חפירה בהיקף שעשרה גברים יכולים לבצע ביום, בלאגר דרושים שלושים, וההספק שלהם הוא כמו של עשרה: התשישות והרעב הפחיתו עד כדי כך את יכולת הביצוע. ועוד מעמידים פנים שעובדים משעה 7.30 עד הצהריים! השעות אינן נגמרות, ונוסף לכך כפות הידיים והרגליים קפואות. מכים בחוזקה עם המכוש כדי להתחמם, אבל רגעים ספורים לאחר מכן הנשימה מתקצרת ומגיעה הסחרחורת: חייבים להאט את הקצב, ואי אפשר אפילו להחליף כמה מילים עם האחים לצרה. הם פולנים, צוענים, אוקראינים, וכמעט כולם בורים ועמי ארצות, שמלבד דברים חומריים לגמרי, אין להם על מה לדבר, גם אילו יכולנו להבין את דבריהם.

לכן צריך כל אחד להסתגר בתוכו. בשעות האינסופיות הללו, לא נותר לנו אלא להפוך שוב ושוב בזיכרונות מהעבר. שוב ושוב עוברים על מהלך החיים, חוזרים אחורה עד הילדות, וכאילו סוקרים סידרה של תמונות בסרט ארוך, עוקבים כל אחד אחר גורלו, מבקשים אחר אותות אזהרה. כשמבחינים בטעויות שנעשו, רוצים לחזור לאחור בזמן, לעצור, ולהתחיל חיים חדשים.

אבדה לנו המשמעות האנושית לחיים

"איטליאנו, בְּגָה דיש!" "יא, איטלקי, תזיז ת'תחת!" "ה'עוזר" עוקר אותי ממיפלטי בזיכרונות, ומכריח אותי לחפור. אורח

ההיבט האנושי של החיים נמוג, ובמקומו משתוללת אנוכיות פראית של ציבור שנאבק כדי לשרוד, וכופה עליך לחיות למען עצמך. אינך יכול לצפות לעזרה מאיש, ואווירת החייתיות מגבירה את ה"לבדיות" שלך; אז אתה מתאמץ לשכוח שאתה מעורב בהמון חסר-פנים העוין אותך, ומוכן לשדוד ממך אותו קורט אפסי שבידך כדי לשכך את הרעב.

אני זוכר שבוקר אחד, כשהמתנתי לפקודה באחת הסדנאות בלאגר, הופיעה פתאום חתלתולה שחורה-לבנה. היא ייללה והתקדמה לעברי, ניתרה אל ברכיי ומשם לשכמי, והחלה לרנן. היא חיככה את חרטומה והתלטפה לעומת עורפי, צווארי, אוזני ומצחי. חשתי התרגשות בלתי צפויה: לאחר חודשים רבים זו הפעם הראשונה שחוויתי רכות אנושית - רגש שבלאגרים הנאציים יכול להתעורר רק בזכות חתלתולה...

מגיע הקאפו. זהו גרמני שהגיע מאגף הנידונים למוות. הוא שירת זמן-מה בליגיון הזרים הצרפתי; מדובר באדם מעורער,

שלג יורד. הלבוש העשוי כותנה נרטב. האסיר יודע שאין לו סיכוי להחליף לבגד אחר, כי יש לו רק אחד. לפיכך הוא מנסה למצוא מחסה מהשלג; זאת, למרות שהוא יודע שקיימת סכנה שיחטוף כמה חבטות מקל על הגב, על הראש או שתי סטירות שיעיפו ויגלגלו אותו על הקרקע. מוכרחים להתפלל לאלוהים שיגן עלינו מפני דלקת הריאות, המחלה שעושה שמות בלאגר, כי לא מטפלים באלו שחלו בה.

למרבה המזל - ובמקרה זה, זה נכון - נשמעת צפירת האזעקה על הפצצה אווירית. כולם מחפשים מיקלט בצריף הקרוב ביותר. סוף סוף! אפשר להתחמם קצת. אבל אם אין זה הצריף שלך או כזה שיש לך בו מכרים... אל תתפלא אם יגרשו אותך בבעיטות.

זיכרונות קורעי לב

אגב הפסיכולוגיה הנאצית, כפי שעוותה על ידי מנטאליות של אסיר, אני זוכר את המקרה הבא. צרפתי אחד, מהנדס מכובד,

הפעמון נשמע, מכריז על חזרה לעבודה. זזים באטיות, גוררים רגליים, כמי שעומד לעלות לגרדום. ואז לוקחים את המכוש או את המעדר ומתאמצים לחפור כמה מטרים באדמה, שהיא קשה כמו הלב של האנשים הללו, חסרי התקווה.

האוויר אפור. אפורה האטמוספירה: עננים נמוכים, אפורים, חולפים בשמים, כמעט נוגעים באלונים ובאשוחים הצומחים על מדרונות ההרים המעטרים את הלאגר ככתר. מפעם לפעם מרימה

מוכרחים למצוא מיפלט רוחני, כדי שלא להפוך לחיות רעות כמותם. אני אחוז געגועים עזים לעירי, ליקיריי. אני חושב על בית מגוריי, על הטיפוח האוהב שהשקעתי במשך שנים, כדי שייראה כפי שחלמתי עליו בנעוריי; זעם אין-אונים מטלטל את נפשי, למחשבה על אות הקלון שיהיה מוטבע לדורות על מצחו של העם הזה, שעקר מיליוני אנשים בני כל הלאומים מבתיהם, כלא אותם בצריפים הדומים לאלו, הכריח אותם לעבוד בעבודות הזרות לנטיותיהם וליכולותיהם הגופניות, וכל זאת כדי להביא למותם בכוונה תחילה ובאופן אכזרי וברוטאלי.

בין הגוויות במשרפה

הארובה של תנור המשרפה פולטת עשן סמיך ושחור, שהרוח מטיחה לאחוריו, על המבנה, ובלאגר מתפשט ריח בל-יתואר

לכל אחד מהאסירים העקורים הללו היה בית, הייתה אישה, היו ילדים. הוא עשוי לזכור את הפינה שלו בה נהג לנוח, את מיטתו הרכה, החמה. כעת כל זה רחוק, כמעט נשכח. גם החוט הקושר אותנו ממרחקים, האפשרות לכתוב ולקבל ידיעות: הכול נשלל מאיתנו בידי החיה הנאצית. הגעגועים גורמים סבל, אבל מעניקים לנו את הכוח להתגבר, כדי לחזות בסוף המתועב של הפאשיזם הנאצי. זוהי הוודאות היחידה התומכת בנו בפועל, ומנחמת אותנו, לתת אמון בעתיד.

עובר לידינו איש אס-אס. הוא כבן שלושים; הוא מתבונן כיצד אנו עובדים. לפתע כולם מפגינים התלהבות יוצאת מהרגיל. הוא מתקרב לצעיר צרפתי, שראשו חבוש בחבישת פלנל, כי הוא סובל מדלקת במיסב העצם (פריוסטיטיס).

"חתיכת חארה!" הוא צורח עליו. "לא עובדים ככה! תוריד את הסודר הזה!" הצרפתי מנסה להסביר לו שהוא חולה. ואז איש האס-אס חוטף בברוטאליות את החבישה מהפנים שלו וזורק

לקראת השעה 16.00 פוקדים עלינו להפסיק את עבודת אחר הצהריים בחפירה. מוליכים אותנו בטורים עד לכניסה לבית החולים. כאן חונה כלי רכב עם נגר, עמוס בגופות עירומות. הרוסים העובדים במשרפה כבר מטפלים בעניין, אבל הם זקוקים לתגבורת. מיספר הגופות כבר עולה על מאתיים, וה"משאית" צריכה לצאת לדרך במהירות האפשרית.

אני אמור לקחת, יחד עם עוד אסיר, מריצה שעליה מעמיסים שתי גוויות ואפילו שלוש. אני מתבונן בשאריות העלובות הללו שנתרו מאנשים, שפעם היו חופשיים, היו פעילים ויצרניים במולדתם, וכעת נותרו מהם רק עור ועצמות השוקלים אולי שלושים קילו. הם אנשים - או בעצם היו אנשים - בגיל הביניים, בין שלושים ל-45, שמתו במחנות הלוויין של מחנה "דורה", כלומר: אלריך, נורדהאוזן, הארצונגן, קליין בודונגן.

כל אחד מהם היה בוודאי גם בעל משפחה - אם, רעייה, ילדים - והללו כנראה לא יידעו לעולם מה עלה בגורלו של יקירם, שמזה חודשים רבים לא שמעו ממנו, אם בכלל הצליח ליצור איתם קשר מאז נלקח בטרנספורט. פעמיים, ואף שלוש פעמים בשבוע,

בשעה 17.30 מפסיקים את העבודה, כי בשעה 18.00 כל האסירים אמורים להתייצב, מחולקים לפי הצריפים, במיגרש המיסדרים למיסדר הנוכחות של הערב. לכן, כשאנחנו פורקים את המריצה משלושת הגופות האחרונות על תל המתים שכבר מונח שם, אנו שוטפים את ידינו במהירות, כדי להגיע במהירות למיגרש.

22 רוסיים תלויים

הלילה כבר כמעט ירד, אולם באפלולית ראיתי להפתעתי מיתקן לא רגיל שהזדקר במרכז הכיכר. לא נדרש לי זמן רב להבין, שמדובר במיתקן תלייה, עם שבע לולאות מוכנות. בזמן שהימתנו בשורות ישרות למיסדר הנוכחות, הוקם תוך דקות אחדות מיתקן תלייה נוסף עם שש לולאות.

מסתבר שסוף היום עתיד להיות עגום מתמיד. נדלקו זרקורים שהאירו את המתרחש באור מאיים. כשכל האסירים ניצבו כסידרם בכיכר, נשמע קול ברמקולים. היה זה קולו של ה"ראפורט פיהרר". הוא אמר שבפקודת השר בממשלת הרייך,

הייתה זו אחרית דבר למאסר המוני שבוצע בנובמבר 1944. קבוצה של רוסים ופולנים הגיעה לקצה דרך הייסורים שלהם, אחרי שלושה חודשי בידוד ב"בונקרים" בבתי הכלא של האס-אס, שבהם התקיימו על חצי מנת מזון. הקול במערכת הכריזה קרא את שמות הנידונים, וזמן קצר אחר כך הובלו העתידים למות, מלווים ביחידת אס-אס שרוביהם מכוונים אליהם, אל מרגלות הגרדומים. רזים וחיוורים עקב המחסור שסבלו, אבל בצעדים החלטתיים, התקרבו לעמוד התלייה. התליין, בניגוד למה שניתן לשער, לא היה מומחה מטעם האס-אס, כי אם אסיר פלילי גרמני, שעליו הוטל התפקיד.

את ההתרחשות שבאה אחר כך לא אשכח לעולם. העלו קבוצה ראשונה על הבימה. הלולאות הושחלו על צווארי הנידונים למוות. ואז, בשעה שהמתינו לפקודתו של אחד הקצינים כדי להסיט את השרפרפים מתחת לרגליים, אחד הרוסים הסתובב לעבר התליין וקרא בקול גדול: "להתראות בקרוב!" המוציא להורג סטר לו. אחר כך, אחרי שהוסטו השרפרפים, ואחרי כמה דקות של פרכוסים, תריסר גוויות היו תלויות מהגרדומים.

כעת הגיע תורם של הנותרים, שניצבו ללא ניע כאשר ניתלו חבריהם. גם הם הלכו אל מותם בשלווה, ללא רתיעה, ללא שום אות חולשה. אחר כך התחיל עבורנו, סוף סוף, מיסדר הנוכחות. את הגוויות הורידו מהגרדומים, והאסירים שזה היה עיסוקם

1) מעתה ואילך, הרוסים אינם זכאים יותר להקצבה השבועית של ארבע סיגריות;

2) אסור לעשן בשעות העבודה;

3) מומלץ לזקני הצריפים ולאסירים הגרמנים לפקוד בתדירות גדולה יותר את בית הזונות של המחנה שהוקם זה לא מכבר, כי זה לא היה רווחי, והזונות השתעממו. וחוף מזה, אין זה מוסרי שהן תאכלנה בלי לעבוד.

בל ייאמן, אבל נכון! אחר כך הסתיים מיסדר הנוכחות במילה "מוזיקה". התזמורת ניגנה מארש עליז, והאסירים, מסודרים בחמישיות, צעדו כמו במיסדר ראוה לצריפיהם, כדי לאכול אחרי כל זאת, את הארוחה העיקרית של היום: מרק חם.

אמצעים היגייניים

לא כל האסירים אכלו באותה עת את מה שכונה "ארוחת הערב". לפי תור, הדיירים של שני צריפים נותרו מאחור במיגרש, משום שהיו אמורים ללכת למיקלחות. הדבר היה למראית עין בלבד, מפני שללא סבון וללא מגבות, הרחצה הזאת לא הועילה

אחרי שחזרו סוף סוף לצריף שלהם, ציפתה להם עוד המתנה של חצי שעה כדי לקבל את המרק. כיוון שלא היו מספיק כלי אכילה, היו צריכים לחכות שמישהו יגמור לאכול, כדי להשתמש בשלו. ובדרך כלל לא היה פנאי לשטוף את הכלי. אחרי שקיבלו את המנה שלהם, המקום היחיד שבו יכלו לאכול אותה בשלווה יחסית, היה היצוע שלהם. מה שכונה "מנזה", דלפק, היה תפוס על ידי אסירים זריזים יותר, שטרפו בלהיטות את המרק, בישיבה או בעמידה.

לבסוף שטפו את כלי האכילה והחזירו למקומם, ואז התמלאו המבואה לצריף ובית השימוש באסירים שעישנו סיגריות קטנטנות עשויות מאבק טבק מגולגל בנייר עיתון. בשעה 20.30 רוב האסירים כבר עלו על יצועם, גם כדי להימנע ממצב שבו תישמע צפירת אזעקה של הפצצה אווירית, ותפתיע אותם בעודם מסתובבים. במקרה כזה נהגו לנתק את החשמל, וכל הלאגר היה נתון בחשכה גמורה. ואז היה צורך להזדרז, ולמצוא את היצוע

הייתה תקופה, שבה שמיכה אחת הייתה אמורה לשמש שניים, בפקודת האס-אס. בהמשך, יכולת לוותר על מנת לחם אחת, ולהשיג לך שמיכה נוספת, שבמשך היום נהגו להחביא מתחת ליצוע. כשכבר היית שרוע על היצוע, די היה בדקות ספורות עד שהעייפות גברה על הגופים הרזים, המורעבים תמיד, כדי שהשינה העמוקה תעטוף אותם בשכחה רחומה.

כשהיית שורץ כינים, קרה שהתעוררת באמצע הלילה, בגלל צריבה עזה בעור: היו אלו הכינים שרק נולדו, שמצצו את דמך בלהיטות. כשהתנור דלק, ניתן היה לנצל זאת, ולקרר את הלבוש ללהבות, כדי להרוג חרקים רבים ככל האפשר. היה זה חיזיון מקאברי, לראות חבורה של גברים הלומי שינה, רזים, חשופים בכונותיהם הקרועות, מסתובבים סחור סחור לתנור, כדי לתפוס מקום לידו, ולהשתחרר מהעינויים שהסבו להם הכינים. עינוי אמיתי שנמשך 42 יום, עד שבאה הפקודה המקוּוּה: לחטא את הצריף ולחטא את כל יושביו.

כנראה שבכל גרמניה לא היה תושב זר, פועל חופשי-כביכול או שבוי מלחמה, חייל או אסיר פוליטי, שלא סבל ממגיפת הכינים, ולא נכפה עליו הנוהל הזה, כדי למנוע את הפצת טיפוס הבהרות. בכל אופן ב"דורה", למשל, החיטוי בחורף היווה סכנת מוות כשלעצמו. הפעולה בוצעה בערב, על קיבה ריקה אחרי 12 שעות עבודה. כשהסתיים מיסדר הנוכחות, אסירים משני צריפים

ליד הדוד, היה צריך להתפשט לגמרי, למרות שהטמפרטורה יכלה להיות חמש מעלות מתחת לאפס. "תכינו חבילה אחת מהמעיל, הכובע ובגדי צמר, אם יש לכם, ועוד אחת מכל היתר." זאת הייתה הפקודה הנחרצת. בגלל הקור, שניים מחבריי לקו בדלקת הסימפונות ואחד - בדלקת ריאות. זה היה המחיר שנדרש כדי שאפשר יהיה לישון בשלווה בלילה.

פסיכולוגיה של אסיר

מצב אופייני, שבימים הראשונים לשהותי בלאגר נדהמתי בגללו, היה העוינות שהפגינו כל האסירים כלפי החדשים זה מקרוב באו, והשיטות האגרסיביות, כמעט תמיד ללא כל מניע, שזקני הצריף וה"לוויינים" שלהם נקטו נגדם. רציתי לשאול מה הסיבה לכך, ופניתי לאחד, זקן צריף גרמני, שהיה כלוא בגלל היותו רשום למפלגה הקומוניסטית. נראה לי סביר, שמישהו כמותו יוכל להסביר לי את הדבר: "כולנו כאן קורבנות, פחות או יותר מודעים לדבר, של המינהגים הנאצים הברוטאליים; לכן, היינו אמורים להתאחד מאחורי רעיון משותף. משום כך, אינני

הוא ענה לי: אתה נמצא פה בסך הכול שבעה חודשים; אבל אילו היית כלוא ארבע או שש שנים, לא היית שונה מאיתנו. אתה עדיין לא שכחת את החיים בחופש, שמהם נהנית כשהיית בארצך. אנחנו, תחת אגרוף האס-אס, עונתנו לגמרי, וכדי לשמור על העמדה של 'זקן צריף' המלווה בזכויות היתר, אנחנו חייבים לציית, אפילו בהגזמה, לפקודות שנותנים לנו. אחרי כמה זמן מאבדים את תחושת האנושיות, ומתרגלים להכניס מכות על כל דבר ושום דבר. בלאגרים, כל התרחשות נמדדת מזווית מעוותת, לא נורמאלית, בלתי אנושית. תחושת האנושיות שלנו מתפוגגת כמו ערפל בשמש. גם עבורנו נשארת רק הרווחה החומרית, שעלינו להגן עליה בשיניים ובציפורניים לנוכח הקנאה והתכסיסים שזוממים האחרים שרוצים לתפוס את מקומנו. לכן, אנחנו חייבים להגזים בלהיטות שלנו, ולהתייחס יותר ויותר גרוע לאסירים.

מכך נובע שהאסירים, שהיחס כלפיהם כה גרוע, הופכים גם הם מצדם לאלימים, לנוגשים שופעי אכזריות כלפי החלשים מהם או החדשים; כך הם מנציחים את האווירה של אימה מתמדת, של חשדות, של חוסר ביטחון לגבי היותם מוגנים. מקרה אופייני של אלימות אכזרית, הוא זה של זקן הצריף סילה, שהיה צ'כי, למרות

המשחק החביב עליו היה להשליך, בלי לכוון, חפיסות של טבק לעיסה, ואז ליהנות למראה המחזה של הקטטות שהיו פורצות בין האסירים. בהזדמנויות אחרות העמיד פנים שהוא נותן תוספת מרק לקבוצה שעמדה בתור עם הכלי ביד, וכשהגיע התור שלהם, גירש אותם אחורה באומרו "זה לא בשבילכם!" הוא היווה מופת לכפופים לו שחיקו אותו בנאמנות: לא חסכו בעלבונות, וסירבו לכל דבר לאלו שאיתרע מזלם "להיתקע" איתם. הדבר הפך את החיים בצריף לבלתי נסבלים, כל פעם יותר. כיצד ובפני מי ניתן היה למחות על כך?

התנשאות ומניעים נסתרים

אפילו ההשתייכות לאותה מפלגה, הזהות של האמונה הפוליטית, שבבוכנוואלד היו מוכרות כמחויבות לעזור לעמית, לא היוו שיקול בעל ערך בגיהינום של "דורה". קומוניסט צרפתי אחד, שבבוכנוואלד הועסק כמדפיס במכונת כתיבה, הועבר ל"דורה", וקיבל המלצה לחבר לדרך גרמני, שיצא באותו משלוח,

כשהגיעו ל"דורה", כל אחד מהם הלך לדרכו, ובמשך חודשים אחדים לא ידעו מאומה זה על גורלו של האחר. בינתיים, הצרפתי מצא לו עבודה כמדפיס, במשרד שבראשו עמד קצין אס-אס ממוצא אוסטרי, אחד בשם פי' ויזר, מהנדס שנשלח ל"דורה" בשנת 1944, כדי לנהל את עבודות הבנייה במחנה. יחד עם הצרפתי עבדו מהנדס רוסי, אדריכל צרפתי ונער שליח בלגי; כולם היו, כמובן, אסירים. ביניהם שררו ידידות ואחוה.

חודשיים לאחר מכן, הגיע ואלנר למשרד בתור עובד. הלה התנהג ביהירות ובהתנשאות, וימים אחדים אחר כך הכריז על עצמו כעל קאפו של הקבוצה, כך שהקצין נאלץ להכריז בפני האסירים, שהקאפו של המשרד זה הוא עצמו ולא אחר. ואלנר שבקושי עצר את זעמו, שפך את טינתו על המדפיס הצרפתי, בטענה שזהותו הגרמנית קודמת להיות קומוניסט. הוא משך בחוטים הנסתרים של מה שכונה "הבוניס החופשיים" של הלאגר, ויחד עם האסירים הפליליים הגרמניים ממשרד העבודה, לא רק שהפך את חייו של הצרפתי לבלתי נסבלים, כי אם הצליח להעביר אותו לעבודות הקשות ביותר, לחפירה, אף על פי שהפיקוד דווקא ייעד לו עבודות קלות. הוא נמצא אשם בכך שלא הראה את התעודות שלו ואת השרטוטים ללא פקודה מהקצין. ומתחילת פברואר, הקורבן שלו היה צריך לעבוד בשלג, בגשם וברוח, עד היום בו נפל "הרייך הגדול".

החיים במחנה היו שזורים מכל הכיוונים מהמניעים הנסתרים הללו מתחת לפני השטח. מניעים בלתי נתפשים ובלתי מובנים חיברו בין אסירים פליליים גרמניים לאסירים הפוליטיים ולאסירים אחרים בני עמים שונים. היה ברור וידוע שכאשר לקאפו מסוים היה פקיד רוסי, פולני או אוקראיני, צעיר וחסון, הם מסתירים יחסים הומוסקסואליים ביניהם.

אסיר פוליטי צ'כוסלובאקי, שבארצו היה מלשין של הגסטאפו, ובגלל הלשנותיו הוצאו להורג ברייה 14 פטרויטים צ'כים, נהנה במחנה מחשיבות יתירה, והייתה לו השפעה גדולה, בייחוד על הקאפו האסירים הפליליים ממוצא גרמני. אף אחד לא הצליח להבין מה היה המקור להשפעה הזאת. הדבר התגלה במלוא כיעורו, רק כאשר אחרי השחרור, אחד מבני ארצו שהיה מעודכן באשר למעלליו, מסר את המידע עליו לפיקוד האנגלי, והללו הסגירו אותו לשלטונות הצ'כים.

הידיעות בדבר המתקפה הרוסית שהחלה באמצע ינואר 1945, ועל הכוחות המשוריינים שחדרו לעומק החזית הגרמנית, עוררו במחנה רושם שנקל לשערו. לשמחתנו הרבה, ניתן היה להבחין בקרב כוחות האס-אס, בחוסר נחת שהם התקשו להסתיר; חוסר נחת שהתבטא בנקיטת אמצעים והגבלות מחמירים יותר ויותר כלפי האסירים.

כתוצאה מאותה התקדמות רוסית, הוצאו חיילים איטלקים מהאזורים של שלזיה עלית. הללו הועסקו בייצור חלקים של V1 במיפעל של פורסט. יחד איתם הוצאו גם יהודים ששרדו ממחנה

ההם מאושוויץ

ביום ראשון קר אחד, בתחילת פברואר, הכריזו הרמקולים ופקדו שכל החובשים והאלמנטים החסונים ביותר מבין הצוותים העוסקים בחפירת תעלות מס' 1 ומס' 2 צריכים להתרכז במיגרש המיסדרים יחד עם הקאפו, המשנים לקאפו והעוזרים. על כל האסירים האחרים להישאר סגורים בצריפים ולהשאיר את שטח המחנה פנוי. שיערנו שהמתינו למשלוח חדש, גדול.

ואכן, מהצריפים הממוקמים בראש הגבעה נראה עד מהרה, על הכביש הראשי מזאלצה, פס שחור וארוך דומה לנחש אינסופי, שכאילו עמד במקומו על רצועת האספלט. התבוננות קפדנית יותר גילתה שמדובר במאסה אנושית המתקדמת באטיות קיצונית.

שעה שלמה נדרשה עד שהאנשים בראש הטור הגיעו אל הכניסה ללאגר, והסתדרו ב"כיכר" לפי פלוגות. רק אז, אותה מאסה אמורפית החלה לעטות קווי מיתאר ברורים. זו הייתה מורכבת מבריות מתנוודדות, כולן עור ועצמות, לבושות בגדי רחוב, מושחרות מאבק הפחם. דקות ספורות אחרי שנעצרו, צנחו ארצה, מותשים מעייפות וחולשה. לאורך מסלול הליכתם, בשולי הכביש הותירו תלוליות שחורות: היו אלו אסירים שגססו.

למעלה משעה נמשך המיצעד ההזוי הזה, של הבריות בשר ודם המעונות הללו, שכבר היו אדישות לכול. בינתיים החלו אנשי המריצות בעבודתם: הם אספו את המתים, והביאו אותם למשרפה. באותה עת, אלו מהפלוגה הראשונה נשלחו לסככה לשם חיטוי. אסיר אחד שהתאמץ ללכת, קרס, והשניים מצדדיו החזיקו בו מתחת לבית השחי בניסיון להשאירו זקוף. לשווא. הם גררו אותו ורגליו חסרות התנועה נגררו בשלג הקפוא. כך נשאו אותו לאורך כמה עשרות מטרים, עד שהמכנסיים נשרו ממנו והוא החליק לקרקע. השניים שליוו אותו בהו בו המומים. אחר כך אסיר מהלאגר כיסה אותו בסמרטוט.

האנשים הללו מנו קרוב ל-4,000 איש שפוננו שבועיים קודם לכן מאושוויץ. עברו עליהם 13 ימי נסיעה בקרון בהמות פתוח, דחוסים 110 לקרון. מפולין נשלחו למאוטהאוזן, ומשם לבוכנוואלד, ולבסוף ל"דורה". במשך 13 יום לא קיבלו אוכל. כשהגיעו לתחנת הרכבת בזאלצה, נמצאו 700 מהם מתים בקרונות. כשעשו את הדרך מתחנת הרכבת ללאגר, מתו עוד 150.

אנשי האס-אס שליוו את צללי האדם הללו, דרבנו אותם לצעוד בעזרת בעיטות ואגרופים. זה נראה כאילו מכים מתים. הם לא היו מסוגלים להגיב, ורק גררו את רגליהם הרועדות, או, לחילופין, כרעו תחת הדחיפות או החבטות והתמוטטו. בין השעות 16.00 ל-20.00 מתו במיגרש המיסדרים עוד 156, מרעב, מתשישות. כוחותיהם ותקוותם כבר אזלו, ולא היה מה שיחבר אותם לחיים. רק המוות לבדו עוד ניחן בחמלה כלפיהם.

מדורה מחרידה

שלחו אותם לחיטוי, אחרי 13 יום שלא אכלו! הסידורים הגרמניים היו בלתי ניתנים לשינוי וחסרי רחמים גם יחד. גם המתים המהלכים הללו היו מוכרחים לעבור חיטוי, גילוח, לעמוד תחת המקלחת, ללבוש שוב את לבוש הכותנה המפוספס באפור-כחול, ולהישלח לצריפים למיון. רק לאחר מכן יכלו לתת להם 400 גר' לחם ו-20 גר' מרגרינה.

החיטוי של השורדים נגמר בשעה 22.00, אבל בינתיים מתו עוד 80. ביום המחרת היו מוטלות בבוץ, בחזית צריף המיון, 28 גוויות עירומות: המתים מהלילה. וכך במשך 15 יום, מדי בוקר, נראו בכניסה לצריף מצבורים של עשרות גופות עירומות על המדרכה.

תנור המשרפה לא הספיק כדי להפוך לאפר מיספר כה רב מהאומללים, ולכן התעורר הצורך לנקוט אמצעים יוצאי דופן. מחוץ ללאגר הכינו מדורה ענקית. כמה אלפי אסירים קיבלו פקודה להכין את גזעי העצים הדרושים, ואילו אחרים נדרשו לאסוף את הגוויות ששכבו במצבורים במרכזי האיסוף השונים. מישטח העצים היה בגודל 25 מטר רבוע. עליהם סודרו בערך "פירציק שטיק" - "ארבעים חתיכות" בלשון האס-אס - רגליים ליד ראש. אחר כך עוד "מישטח" גזעים, ועוד 40 גוויות. וכך הלאה.

כל הצבירים הורו בדלק, וזמן קצר אחר כך החלו לבעור. המבנה היה מרשים למראה. בלילה, הלהבות האירו את הגופות. בהדרגה, ככל שהאש אפפה את הגופים, הם הניעו את אבריהם, הבטן התנפחה, העור התפצף. קולות ההתפצחות של העץ הנשרף התערבבו עם הרעשים, הבל-יתוארו, שהשמיעו הגופים המתבשלים. כשהתבוננת במחזה ההזוי הזה, דומה היה שמדובר בסיוט מחריד, שאתה נוטל חלק בטקסי העלאה על המוקד של שבטים פרימיטיביים, שרוצים לפייס איזו אלוהות צמאת דם. אולם שיא הזוועה היה כאשר נשמעה אזעקה של הפצצה אווירית. אנשי האס-אס פקדו לכבות את האש. על המוקד נשפכו מאות דליי מים, שגרמו להיתמרות אדים שהעלו צחנה מבחילה. אבל כל זה היה לשווא, כי בסופו של דבר, שני מוקדי שרפה מעלי עשן עדיין האירו את ליל פברואר הקודר. האשוחים הסמוכים השירו כמה מחטים ירוקות על הערימה המקאברית, שמחקה

בית החולים במחנה "דורה"

כפי שכבר ציינתי, כדי להתקבל לאשפוז בבית החולים של מחנה "דורה", היה עליך להציג פציעות גלויות ומעלות מוגלה, או שיהיה לך חום של 38.5 מעלות ויותר. בחורף, עצם הבדיקה שערכו לך כדי להתקבל, הייתה עינוי והיותה סכנה. האמבולנס שהוביל לאשפוז נמצא בצריף, שבמבואה שלו היה על החולים להתפשט כליל, לצרור כרגיל את פריטי הלבוש, ולהניח אותם על הרצפה המכוסה שלג או בוץ. עירומים, מסודרים בטור, החולים רעדו מקור: פנים חיוורות, גופים שנראים כשלדים, קרסוליים נפוחים, הזכירו במראם את ערימות הגופות המוטלות ליד המשרפה.

בדיקה רפואית קצרה יותר אינה בנמצא: תחבו להם מדחום, ושאלו שאלות אחדות. לרופאים - גם הם אסירים - הייתה נטייה מובנת לטובת בני עמם. כאשר חולה התקבל לבסוף, היה עליו להתקלח מיד במקלחת חמה. בעוד לבוש החולה נמסר כדי לעבור חיטוי, מיספרו האישי נכתב בעיפרון כימי על אחת מרגליו, והוא נלקח - עדיין בעירום ועטוף בשמיכה - למחלקה

בין הצריפים השונים שהפכו לביתני בית חולים חיבר שביל. בתחילה היה בלתי עביר בגלל בוץ טובעני, וכעת כוסה בענפי עצים. לא היה קל במיוחד לצעוד על אלו בכפות רגליים יחפות או עם הקבקים. אולם, ה"טיול" הזה בקור - פרי חשיבתם הסדיסטית של הנאצים - יכול היה אולי לשמש כניסוי: באיזו קלות עשויים החולים ללקות בדלקת ריאות. החוויות שבהן התנסינו, הביאו אותנו לחשוד שזו האמת.

פנים בית החולים לא היה שונה מאוד מזה של הצריפים האחרים: מיטות בקומות, מזרנים ריקים למחצה. ההבדל היחיד: ליצוע היה קשור סדין כחול-לבן, וסדין זהה היה מחובר לשמיכה. אבל את הסדינים החליפו לעתים נדירות, ולכן היה על החולה לשכב בין הסדינים שאך שעות אחדות קודם לכן שימשו אסיר אחר, ששחרר מהאשפוז או מת.

כאשר זרמו לכאן חולים רבים, היצוע היה צריך לשמש גם שני חולים. הריפוי כלל מנוחה, כרית חימום עם נורות חשמל, הקרנות בקרניים אדומות, כמה טבליות אספירין, אתופאן ו"מלח אנגלי" להתרוקנות, בהתאם למחלה. הלוקים בבצקת קיבלו שתי גלולות של ויטמין סי. הקצאת המזון הייתה כרגיל. זה היה כל ה"נשק" הרפואי ששימש לריפוי מחלות פנימיות.

במחלקה הכירורגית לא שמעו על הרדמה מקומית או כללית. קטיעות רגליים או ידיים בוצעו בקלות רבה, ללא הרדמה.

החולה שחומו ירד, שוחרר לאחר ימים אחדים. חולי השחפת, החולים בדלקת קרום הריאה, חולי הדיזנטריה, קיבלו תזונה מיוחדת על בסיס של מרק עם פתיטי שיבולת שועל או גילטין. מה רבים מקרב החולים הללו, הפגינו באופן משכנע ביותר, שהמחלה נרפאת מעצמה, כאשר מערכת ההגנה של האורגניזם פועלת לחיוב, והחולה משתוקק להחלים! לפעמים, די היה במנוחה כדי לעורר השפעה מיטיבה, באותם אנשים שגופם עדיין יכול להגיב. אלו שגופם היה משולל יכולת תגובה, מתו.

אבל האמת היא, שבלאגרים הגרמניים, לחיים לא היה כל ערך. לא משנה אם מתו עשרה או מאה ביום; הפיתרון היה קל, והעניין נפתר על ידי כמה מברקים ששלחו אנשי האס-אס לברלין. התוצאה הייתה שכדי "למלא את החוסרים", אנשי אס-אס אחרים חסמו דרכים בעיר איטלקית כלשהי, עשו אקציות, רוקנו את בתי הכלא, בדקו ומיינו בעמידה את ה"אלמנטים" שלוקטו כך, ארגנו משלוח של 500 - 1,000 יצורי אנוש, וכלאו אותם במחנות הריכוז הרבים. אלו האחרונים, בדומה למפלצות אפוקליפטיות צמאות דם, לא שבעו אף פעם מבשר גברים בריאים, חסונים, מלאי חיים, שאותם הפכו תוך

המשרפה

אבל עליי לספר עוד על המשרפה. זו ניצבה בראש גבעה שהתנשאה מעל למחנה, במיתחם של צריפי-בית החולים, עם הארובה המלבנית, המוצקה שלה, שגובהה היה חמישה מטרים, שממנה היתמר עשן ללא הרף, יומם ולילה. כל האסירים שלחו מבט, לפחות פעם ביום, לעבר הכיבשן הזה שהקיא עשן שחור וסמיך, כמעט שמנוני, ופיזר על כל המחנה אפר שחור, שבו היו מעורבים פתיתים לבנבנים: סחוס או עצמות המתים.

יום אחד, בזמן מיסדר נוכחות, רוסי אחד תפס ביעף קומץ מהאפר הזה עם הפתיתים הלבנבנים, והגיש אותו לאחד מעמיתיו באומרו: "תראה, זה החבר שלנו!" הוא התכוון לאחד מחבריהם שנפטר ימים אחדים קודם לכן בבית החולים, אחרי שנענש בחמישים הצלפות על גוף עירום, מפני שגנב כיכר לחם מעגלה.

בגלל המלחמה, הקרמאטוריום, המשרפה, נעשה מוסד נחוץ ביותר, לא רק במחנות הריכוז, כי אם בכל רחבי גרמניה. דבר זה הקל מאוד את העבודה על הקברנים ברייך. עם כל מיליוני

המועסקים במשרפות היו תחת פיקודו של אחד מאנשי האס-אס. הם קיבלו יחס מיוחד: שפע מזון, סיגריות, בגדים טובים, וכל אלו עשו אותם ל"קומאנדו" מיוחס. אבל, אומר הפתגם, "לכל מדליה יש גם צד אחורי"; היו שמועות שבמוקדם או במאוחר, הפועלים במשרפות סיימו את חייהם על ה"גריל" שלהם, כי לנאצים לא היה נוח להשאיר בחיים עדים כאלו למעשי הזוועה שלהם.

האס-אס דרשו מהם לעקור באופן סדיר את ה"כתרים" מזהב משיני המתים. כמו כן נודע שבחודשים האחרונים לפני קריסת הרייך, נשרפו גם גוססים, אלו שהגיעו למצב זה עקב היחס האל-אנושי שסבלו.

במסגרת האפיון של המנטאליות הפלילית של הנאצים, מעניין לציין, כיצד הושגו האלמנטים שנועדו להוות "אליבי" לחוקיות הדבר במקרה הצורך. מלבד התנור, כללה המשרפה גם חדרון

ובכן, ב"דורה", רופא האס-אס שזה היה תפקידו, לא ביצע אפילו נתיחה אחת מתוך 24,000 מתים! אולם שולחן הבטון המיועד לחיתוכים אנטומיים, כמו גם המערך המאורגן והמסודר של הצריפים, עם הגינות המטופחות סביבם שנועדו כדי שייראו מזמינים, היו אמורים להוכיח לאורח - אם יבוא כזה - שהכול התנהל על פי הסטנדרטים המקובלים.

גם הקולנוע, בית הבושת בערבים ומשחקי הכדורגל השתייכו להעמדת הפנים הזאת, שנועדה להעטות מסווה אנושי על היחס שקיבלו הכלואים. מי יודע אלו תכניות היו להימלר, כאשר החליט ב-1942 לבנות את מחנה "דורה"! רק דבר אחד היה ודאי: ברגע שעברנו את שער המחנה ונכנסנו, הרי בתור אויבי הנאציזם נגזר גורלנו: לאבד את המודעות, לעבוד בפרך, לקמול, למות.

חוסר נחת...

במארס 1945, החיים בלאגר עברו טלטלה עקב סידרת אירועים, שאילו מומחה לקריסת אימפריות היה מתבונן בהם מהצד, היה יודע בבירור שהסוף קרב. חוסר הנחת של אנשי האס-אס חלחל אל הקאפו ואל המשנים לקאפו, וכך המצב הלך

צפירות האזעקה על הפצצות אוויריות נשמעו ללא הרף ביום
ובלילה. בתחנת הרכבת של זאלצה היה מקרה ראשון של מטוסים
אנגליים שתקפו בירי מרגמות קטרים ועובדים אזרחיים.
נורדהאוזן הופגזה זו הפעם הראשונה. המקרים הללו, שאנו
האסירים היינו עדים להם, הוכיחו שמקום הקרבות תועתק,
וכעת התנהלה המלחמה בלב גרמניה.

מתחילת מארס, החליט מפקד המחנה לבטל את הפצת הדף
הקרבי מטעם המטכ"ל הגרמני. אזרחים שהקשיבו בחשאי
לשידורי בעלות הברית, אישרו שהם עקפו את "קו זיגפריד",
גוברים על הרייך, וכי טורים משוריינים רבים חדרו לעומק
גרמניה המרכזית. למרות הרעב ועבודת הכפיים הקשה, הפיחו בנו
החדשות הללו עוז וכוח להחזיק מעמד, ועזרו לנו לקוות שקץ
ייסורינו קרוב.

בינתיים, ההוצאות להורג בתלייה נמשכו בקצב לא נורמאלי.
ניכר היה, שהפיקוד בלאגר אינו מעוניין להניח לאלמנטים
החשודים בחבלה - שנעצרו חודש קודם לכן בעקבות רמזים
מעורפלים - לחמוק מהם. תוך עשרה ימים היו שלוש הוצאות

הגיעו משלוחים נוספים של אסירים שפוננו ממחנות הריכוז גרוס רוזן (ורוצלב, פולין) ומשלזיה העלית, ומחזות הזוועה המוכרים התחדשו: מתים מוטלים בערימות, גוויות המועלות על המוקד, קבורת האפר. דומה היה שתזזית מעשה שטן תקפה את אנשי האס-אס המופקדים על הניהול בלאגר "דורה".

סוף ה"הייל היטלר!"

יום אחד הגיע למחנה אסיר חדש. הוא היה גרמני כבן שישים, גבוה וחסון למראה. עד ימים אחדים קודם לכן, עבד מהעבר השני של המחילות, בתור ממונה על קבוצת פועלים אזרחיים. ערב אחד, כשהקשיב לחדשות המלחמה, שמחן הסתבר שקאסל נפלה, הגיב לחדשה באלו המילים: "אם המלחמה תימשך ככה, אז במקום 'הייל היטלר!' נצטרך לברך שוב 'בוקר טוב' ו'ערב טוב', כמו פעם!"

דיווח על דבריו נמסר לאנשי הגסטאפו; הוא נעצר, הולבש בפומבי בבגד האסירים האפור-כחול והועבר למחנה. היות שהאיש צורף לקבוצה שלי, המופקדת על חפירת תעלות, רציתי

כך נודע לי, שלדעתו, גרמניה לא תוכל להחזיק מעמד יותר משישה שבועות, ולכן הוא לא היה מודאג יתר על המידה מהסטאטוס החדש שלו בתור עובד כפייה. אמרתי לו, שהוא ככל הנראה האסיר האחרון המצטרף למחנה "דורה", ודבר זה פירושו מאורע חשוב ביותר בתולדות הלאגר. ואכן, לאחר בואו, לא הגיעו אלינו יותר משלוחי אסירים.

והנה הגיע חג הפסחא. מן הראוי לציין בנוגע לכך, שבמחנה לא חגגו שום חג קתולי. רק לכבוד חג המולד הציבו אשוח גדול. בקרב האסירים היו כמה כמרים פרוטסטנטיים ואחרים קתולים, שנוכחותם הייתה ידועה רק ליודעי דבר מעטים. הללו - בעוד שעבור רוב האסירים חג הפסחא היה כלא היה - התאספו בקבוצות קטנות במקום נידח בלאגר, ושם ערכו את טקס הקומוניון עם שאריות של לחם הקודש שהובא לשם על ידי אחד מהכמרים.

תמיד אזכור את האחד באפריל 1945. היה זה יום שמשי, חם. באוויר הורגש האביב. האורנים, האשוחים והאלונים כבר התכסו במעטה הירוק של עלים חדשים. עד שעה 13.00 עבדתי בסלילת מצע לכביש, שבסופו של דבר אמור להגיע לקרבת המשרפה. משני צדי התיב המסומן פרחו צמחי 'בכור האביב' ופרחי 'זיכריני' הראשונים.

מהצריף ששימש כחדר ניתוח עלו לפתע זעקות נוראות, ובמשך חצי שעה הפרו את השלווה הזאת. לאחר מכן פסקו לגמרי, ושרת יצא מהצריף ובידו רגל, שאותה הניח במבואה של המשרפה.

סגורים בצריפים

אחר הצהריים לא עבדו. פרשתי לי אל הגבעה, בשולי חורש אלונים, שם ניתן היה ליהנות מהנוף של הרי הארץ, עם נורדהאוזן הפרושה למרגלותיהם. הדממה במקום ההוא עוררה בי מחשבות על הייסורים שסבל הצלוב למען גאולת האנושות כולה, והרהורים אלו החדירו בי ודאות, שגם הייסורים שלנו יניבו חירות ושלווה לכול. חשבתי על משפחתי, שמזה חודשים רבים לא היו לי ידיעות מהם. התפללתי לכך שמראות הזוועה של המפלה ייחסכו מהמולדת שלנו, מפני שהנאצים, ברצותם לנקום על תבוסתם, היו ללא ספק הורסים כל מה שיעלה בידם להרוס. התפללתי למען טרייסטה, שכן צבאות האנגלו-אמריקנים היו עדיין מרוחקים ממנה, וכדי שאלוהים יגן עליה מפני נקמת אנשי האס-אס, שנראתה לי מובטחת.

מזה חודשים אחדים דנו בפרויקט, להקים מעל לשער הכניסה של הלאגר, שני מגדלי שמירה חדשים, מחוברים ביניהם בגשר, שעליו יוכלו להציב ארבעה מקלעים. התכנון היה מוכן מאז ינואר, אולם לא יכלו להתחיל בעבודה, עקב מחסור בחומרים. לכן תיקנו

בשניים באפריל נודע לנו, שבמשך הלילה, נשרפו במשרדים שבמחילות - על פי פקודת המהנדסים האזרחיים - כל הארכיבים, השרטוטים והתכניות ששימשו להרכבה ולהתקנה של V1 ושל V2. לבנו גאה משמחה. ההגנה הצבאית מצד מערב קרסה כבר, ולפיכך נשמעה הקריאה: "הצילו את נפשותיכם!"

בארבעה באפריל בשעה 6.30, כשכל האסירים היו מוכנים לצאת לעבודה כרגיל, נשמעה ברמקולים הפקודה: "כל ה'קומאנדו' החיצוניים והפנימיים של הלאגר, כולל אלו שעובדים במינהרה, חייבים להסתגר בצריפים." באותו בוקר לא קיבלנו לא לחם, לא מרגרינה, ולכן הפקודה הזאת, שלא היה לה תקדים בתולדות הלאגר, גרמה לנו להבין שיום זה עתיד להיות מכריע עבורנו. מאז הקמת המחנה לא קרה, בשום נסיבות, שבשעה 6.30 האסירים לא ייצאו לעבודת הפרך שלהם.

יוצאים לדרך

מה כבר זממו בפיקוד נגד ה"אויבים" שלהם האפורים-כחולים, שעמדו לזכות מחדש בחירותם? סיכמתי עם קארלו

בשעה 10.30 פקדו הרמקולים: על כל האסירים להתייצב במיגרש המיסדרים, ולקחת איתם כלי אוכל ושמיכה.

יוצאים לדרך! כעת כולם כבר היו בטוחים בכך. אבל - לאן? לקראת הישועה והחירות או לעבר המוות?

במחנה שררה מהומה, הארגון מטיל האימה נעלם כבמטה קסם. במיגרש המיסדרים הבעירו מוקד אש: עשרות אלפי תיקים שבאו מהארכיבים של משרד העבודה. בתיקים הללו היו רשומים כל השמות של כל האסירים שעברו ב"קונצנטראציון לאגר" "דורה": אלו שעבדו שם, סבלו תחת שבט הנוגש או יצאו משם ליעד אחר, ורבים רבים מ"דורה" ששבו בעגלת המתים כדי להיות לאפר במישרפה.

הצריף שבו נשמר רכושם האישי של האסירים, כלומר, הבגדים שלבשו באותו יום רחוק שבו הגיעו למחנה, הותקף בסערה. לא היה זה ביוזמת האסירים, כי אם על פי פקודתו של מפקד האס-אס, שהורה לחלק את כל צרורות הלבוש, כולל אלו של המתים. מכך נהנו רק אלפים אחדים מהכלואים. קרוב לוודאי שהמטרה הייתה ליצור אליבי לגבי היעלמות חפצי הערך - שעוני

בצריף אחר, לא רחוק משם, חילקו בינתיים בגדים בפסים ולבנים, מכנסיים, סוודרים מצמר, סוודרים לצוואר וכיוצא באלו. כך יצאו לאוויר העולם כמות עצומה של מלבושים חדשים לגמרי מצמר. דבר זה חשף פן נוסף באכזריות הנאצית: בשעה ששרר חורף, הם מנעו מהאסירים גופיות וסוודרים, בתירוץ שהם אזלו, והכריחו אותנו לעבוד בחוץ בגופייה, עליונית ומעיל, מה שהביא מוות בטרם-עת על אלפי גברים שלקו בדלקת הסימפונות והריאות.

"דורה", שלום ולא להתראות!

ברמקולים שוב נשמעו "נביחות": "אכטונג! אכטונג! כולם חייבים להסתדר בטור לפי חמישיות, ולגשת לצריף לחלוקת מנות מזון!" בשעה 11.30 מאות אסירים עברו בסך לפני מחסני המזון, ושם קיבל כל אחד פחית בשר במשקל 800 גר' וכיכר לחם במשקל 1,600 גר'. הכמות הגדולה שחולקה הייתה, כשלעצמה, סימן לכך שעלינו לצאת למסע ארוך. הוציאו אותנו מהלאגר בקבוצות של 120.

המצעד הרצוף הזה של גברים בני כל הגילים, רזים, צמוקים, חיוורים, שעניניהם שקועות בחוריהן, ללא מיטען - אם לא מביאים בחשבון את התרמיל שהוכן משק, והשמיכה הכרוכה על הגב - נמשך עד 16.30. כך יצאו את המחנה קרוב ל-4,000 אסירים. האסירים הגרמניים, קרוב ל-1,300 במספר, יצרו טור נפרד, והלכו בדרך אחרת.

בערב ההוא, הצריפים נראו כמו בתים שננטשו בחיפזון, מפחד האויב הרודף. היה קשה לעבור במסדרונות, כי היו חסומים כמעט במזרנים ששוסעו, קופסאות קרטון, כלי אוכל מנוקבים, סמרטוטים מכל הסוגים. המשמעת הייתה כבר עניין של זיכרונות העבר. אלו שנשאר מאחור ישנו על היצועים הנוחים ביותר ויכלו, סוף סוף, להתפרש לבדם על יצוע שלם, מכוסים אפילו בשתי שמיכות.

בבוקר המחרת נשמעה קריאת ההשכמה בשעה 6.30. הרמקולים פקדו שכל הנותרים במחנה צריכים להתייצב במיגרש המיסדרים ב-7.30. היה יום מעונן. מדי פעם ירד זרזיף דק שחדר דרך מעיל הכותנה עד העצמות. כמו ביום הקודם סודרו קבוצות של 120 איש, וכל קבוצה יצאה מהלאגר מלווה בארבעה אנשי אס-אס חמושים בתת-מקלע.

ראיתי בפעם האחרונה את הכביש שהוביל אל לוע המחילות שבהן הורכבו V1 ו-V2. ולאחר שעברתי את גבול העולם שהיה ידוע לי עד עתה, הזדמן לי להבחין בריכוז העצום של חומרים, מכוונות, קרונות רכבת, מנופים ורכיבים פזורים של V2 - הנשק

אל הלא-נודע

כשהגענו לתחנת הרכבת, שם ניצבה רכבת ארוכה שכבר הייתה עמוסה אסירים, הצלחתי לעלות לקרון בעל גג פתוח. בסך הכול היינו 120, ובקושי היה לנו מקום לעמוד, זקופים, צמודים זה לזה. נדמה לי שהייתי האיטלקי היחיד בקרב חמישים ומשהו צרפתים. מלבד זאת היו שם גם פולנים, צ'כים ויהודים. רצה המקרה, והצרפתים היו ברובם אסירים פליליים, שנאספו מבתי הכלא של פריס ונשלחו לעבודות כפייה בגרמניה.

השיירה, שהייתה מורכבת מארבעים קרונות בערך, יצאה לדרך בשעה 14.00 בערך, ליעד שלא היה ידוע לנו. סוף סוף יכולתי לראות לאור יום אותם חלקים מההרים, שהצצתי אליהם בפעם הראשונה כשהגעתי לכאן, בליל סערה של גשם ורוח. הבחנתי בלועות היציאה מהמחילות באמצע המדרון של הגבעה שהתנשאה מעל לתחנת זאלצה, בבית החרושת "אמוניאק",

נסענו במשך כל אחר הצהריים. עברנו על פני אלריך, וראינו את מחנה המוות שעמד שם בהקמה. גם שם ניכרה ההתרוצצות הלוח ושוב של האסירים שעמדו בפני פינוי, כמונו ב"דורה". תוך יממה הגענו לנורדהיים. המסלול שלנו הוכוון לעבר האנובר או האמבורג או אולי אפילו צפונה יותר, ואילו לבי נמשך אל שמש הדרום, ואיחלתי לעצמי שארד בבוואריה, בזכות היותה קרובה יותר לאיטליה.

אחרי נורדהיים עצרה הרכבת בלב שדות פתוחים. גשם ירד. ניסינו להסתתר ממנו על ידי כך שהתעטפנו בשמיכות. הגיעה אלינו שמועה שהרכבת לא תמשיך בדרכה, כי המסילה רוסקה בהפצצות שנערכו במהלך הבוקר. כך עבר עלינו הלילה, תחת הגשם, בקרון ללא גג, בעמידה, נשענים אל גבו של האסיר השכן. נראינו, בוודאי, כמו טור של צליינים מותשים, ללא נייע, מאובנים.

ארבעה ימים בעמידה

נראה לי שישנתי כך למשך שעות אחדות. ברגע מסוים, כשפקחתי את עיניי, התנחמתי בכך שראיתי שחר ורוד-כחול, וזמן מה אחר כך - את קרני השמש שחדרו מבעד לצמרות יער. כך

כשהרכבת התחילה לנוע שוב, עברנו דרך תחנת רכבת שהופצה ביום הקודם. כל המיתקנים של מסילת הברזל היו הרוסים, הפסים מנותקים מתושבתם ומפותלים, עשרות רבות של קרוונות שרופים והפוכים. הרכבת עברה במסילה שתוקנה בחופזה במשך הלילה.

עבר בקושי יום אחד. הייתי עתיד לעבור עוד ארבעה כאלה. בלתי נגמרים. הלילה היה מפחיד. העייפות לא אפשרה לעמוד על הרגליים, והחלשים יותר החליקו וצנחו אל בין רגליהם של האחרים. אחרי מה שקיבלנו ב"דורה", לא חולקו יותר מיצרכים. אחרי היום השלישי הרגשתי את התכווצויות הרעב.

מנורדהיים הגענו לצלה, ושם חנינו מ-13.00 עד 19.00. נשמעה אזעקה של מיתקפה אווירית. מאות "מיבצרים מעופפים" חרשו את השמים. היינו נתונים לחסדי הגורל, משום ששיירה שאורכה יותר מארבעים קרוונות היא מטרה בולטת ביותר.

תנועת הרכבות בתחנת צלה הייתה ערה. עברו בה הרכבות הישירות להאמבורג.

רובן הובילו חיילים וקצינים. לפתע צלל מטוס קרב והטיל שתי פצצות קטנות, שהתפוצצו בשטח של קרקע לחה במרחק חמישים מטר מאיתנו. כולם היו כל כך תשושים, שרובנו בכלל לא הבחינו במתרחש. לקראת ערב יצאנו שוב לדרך לעבר יעד עלום.

בלילה ההוא הצרפתים גנבו לי את התרמיל, שהכיל פריטים מעטים וחסרי ערך עבורם: כף, חוט קשירה, זוג כפפות, ממחטה. אבל בתרמיל הזה היה משהו שעבורי היה לו ערך בל-ישוער: שני המכתבים היחידים שקיבלתי מהבית, וכתב היד של ספר שכתבתו נגמרה: "עשרים וחמש שנות אלפיניזם", שבו תיארת כיצד נוצרה אצלי האהבה להרים. הספר היה רווי נוסטאלגיה, שהיה בלתי אפשרי לחזור עליה, משום שתחושת האובדן ששרתה עליי בהיותי כלא, הכתיבה לי קטעים שלעולם לא הייתי מצליח לכתוב כמותם. ביקשתי שיחזירו לי את כתב היד, אך לשווא. בלילה הבחנתי בכמה עמודים זרוקים על הרצפה, מרובבים בבוץ ובפחם. אחד הצרפתים איים להכות אותי במקל, אם לא אפסיק להאשים אותם, וכינה אותי "פאשיסט". "אילו הייתי פאשיסט לא הייתי כאן!" ענית. הוא הטיח בי שאיטליה תקפה את צרפת מגבה, בשעה שהיא הייתה נתונה למיתקפה מצד מעצמת העל הגרמנית. ניסיתי להסביר לו, שדיקטטורה פשיסטית של הממשלה זה דבר אחד, והעם האיטלקי זה דבר אחר, ושאנחנו בכלל לא רצינו לצאת למלחמה. אז הוא הציע לי לכרות ברית שלום בינינו. אבל זה היה רק מהפה ולחוץ.

ייסורים בלתי נסבלים

השעה הייתה אולי חצות הלילה. הרכבת נעצרה בלב שטח פתוח, בשולי חורש אשוחים עבות. שררה דממה גדולה, והכוכבים

כך עברו עלינו שלושה ימים ושלושה לילות ללא ניע, ניצבים על רגלינו, בלי לאכול, בלי סיגריות, עם מעט מים עכורים, מקבלים בשמחה את עלות השחר, מתחממים לנו תחת קרני שמש אפריל, ומקדמים בדאגה את השקיעה הבוערת והעולה בלהבות, מבשרת הלילה.

כי בלילה הייתה המצוקה בלתי נסבלת. מישהו ירד לקריסה. אחרים ניסו לעשות כמותו, אבל לא היה אפילו סנטימטר לזוז. אחרי שעות אחדות, תשו כוחותיהם של העומדים זקופים והם צנחו על אלה שקרסו קודם לכן. פה ושם פרצו קטטות בגלל קללות וניבול פה בפולנית, ברוסית, בצרפתית ובגרמנית. שני השומרים, אנשי אס-אס שהתחלפו מדי שעתיים בבוטקה של מפעיל המעצור, איימו על מפירי המשמעת הבולטים, ש"יצננו" אותם בצרור מהתת-מקלע.

היום הרביעי עבר כמו הקודמים, אלא שבנו התגברה האדישות, חוסר אכפתיות כלפי הכול. היה זה היום הרביעי שלא נגענו באוכל. בעצירה אחת בשטח פתוח הוצאו מהקרונות העשרות הראשונות של אלו שמתו מתשישות. 32 מתים שהושארו לצדי המסילה. מי יקבור אותם? מי היו? אף אחד לא רשם את

באחדים מהקרונות, הדיזנטריה גרמה למצבים שקשה לתאר. במשך הנסיעה אסור היה לרדת ללא אישור מהאס-אס, שהיה קשה מאוד לקבל. לכן בכל קרון היו ערימות קטנות של עשב ששימשו לעשיית הצרכים. אפשר לדמיין את המתרחש ואת תוצאות הדבר במקומות הצפופים כל כך, עד לעצירה הבאה.

הזיות

בלילה החמישי לא החזקתי יותר מעמד. בשעה כלשהי - אולי 23.00 אולי 2.00 לפנות בוקר - התכופפו לי הברכיים, ואני כרעתי על הרצפה. אולי על מישהו שכבר שכב שם. גם היום אין לי מושג מה בעצם קרה. אני רק זוכר - זה בטח היה חיזיון שדימיתי כשהייתי מעורפל הכרה - שמצאתי את עצמי, כמו בלילות הקודמים, עומד בטור, נשען על גבו של אחד משכניי. אני אפילו זוכר צעקות מבולבלות בצרפתית, בפולנית, בגרמנית. נדהם, הבחנתי באחד הקולות שאמר כמה מילים באיטלקית.

ברגע מסוים מישהו אחז בזרועותיי, ואחר חיטט לי בכיסי המכנסיים, ולקח לי קופסת פח ריקה חסרת ערך, והאשים אותי בגניבה. התחלתי לצחוק, כי את החפץ הזה מצאתי על האדמה

שני גברים התייצבו משני צדדיי והכריחו אותי באגרופים וסטירות לרדת מהקרון, וללכת בעקבותיהם בצעדים מהירים. אבל מיד אחר כך נדמה לי ששוב עליתי לקרון רכבת וזה החל מיד לנוע. מחיתי וקראתי למישהו שיעזור לי, אבל אגרופים בפנים השתיקו אותי. נדמה לי שנסעתי ככה במשך שעות. הייתה לי תחושה שאני לבד עם שלושת שומריי בתוך קרון שמתקדם לאטו בתוך הלילה הסמיך. ניסיתי לעורר את רחמיהם של תלייני, באומרי שעם שחר עליי להתייצב, ויהי מה, במיסדר הנוכחות במחנה "דורה", כדי לחזור לעבודה. אבל הם השתיקו אותי שוב בהתנפלות באגרופים.

ברגע מסוים נדמה לי שאני יורד לתוך מחפורת, שבה היו שרועים המוני גברים שקועים בשינה עמוקה. לא היה לי מקום להניח בו את כפות רגליי, והתפלאתי על כך שמלוויי צעדו במרץ דווקא. השלושה פקדו עליי לעצור, ואני החלקתי ארצה. למשך זמן קצר, נדמה לי ששקעתי בשינה. העירו אותי קולות לעג, צחוק ויבבות. הקשבתי לקולות הללו, הופתעתי מכך שלא היו אלו זעקות שבר כי אם דווקא של עונג. אז קיבלתי אישור נוסף למה שהתכוונתי לספר פעמים רבות בבוכנוואלד וב"דורה", לגבי התפוצה הרבה של יחסי מין הומוסקסואליים. גם במצבי

ההזיה נמשכת...

בזמן שהייתי קשוב וניסיתי לראות בחושך לכיוון שממנו עלו הקולות הללו, אחד מה"סוהרים" שלי הכריז באוזניי שבזכות נדיבות לבו של הקאפו שלו, אשתחרר כשיעלה השחר. הודיתי לאל במחשבתי, על כך שהגן עליי גם בנסיבות הקשות הללו, וחלמתי. חלמתי. דמותה של אשתי הופיעה, חיה, לנגד עיניי, ודיברה איתי. היא עודדה אותי להחזיק מעמד עוד קצת, כי עד מהרה עתידים ייסוריי להגיע לקצם. היא אמרה, שניסע לקורטינה ד'אמפצו, לחברים שלנו שהיה להם בית שם, ועד מהרה אתאושש מתת-התזונה ומהתלאות. היא הוסיפה ואמרה, שכדאי לי לאמץ כוח רצון כמו שלה ואת רוח ההקרבה שלה, שאפשרו לה, אישה לבדה, לבוא לגרמניה כדי לאתר אותי, וכדי לומר לי מילות אמונה ותקווה...

השחר עלה, ואני מצאתי את עצמי בחברת אותם עמיתים למסע, ברכבת שחנתה בתחנה שהיה נדמה לי שכבר ראיתי יומיים או שלושה קודם לכן. הרגשתי נימול בגפיים, והפנים והטוניקה היו מרובבים בדם. בשעה שהתנקיתי בממחטה קרועה, הבחנתי

התבוננתי בו בתשומת לב רבה וראיתי שמהצד הוא באמת מזכיר את אישתי. הייתה לי תחושה שזאת באמת היא, שהתחפשה כך כדי שתוכל להגיע אליי ולדבר איתי. זמן קצר אחר כך, כשכל ההתלבטויות נשללו, שאלתי את הזר אם יש לו סיגריות "נאציונאלי". כשענה לי שלא, לא היה לי יותר ספק שזו איננה אישתי: הייתי סמוך ובטוח שהיא לא הייתה יוצאת לדרך בשום אופן, ללא מלאי נכבד של סיגריות.

נדרשו שעות אחדות עד שמחשבותיי התבהרו, ושכנעתי את עצמי שבוודאי הייתה זו הזיה, שכל מה שסיפרתי לא היה אלא חלום, פרי הדמיון במצב של ערפול הכרה שבו הייתי שרוי אחרי שהתעלפתי. רק דבר אחד לא הצלחתי להסביר לעצמי: חבלות ממשיות בפנים, שנוצרו בגלל אגרופים וסטירות שספגתי במשך הלילה...

במחנה בלזן

ביום החמישי עברנו שוב על פני צ'לה (האנובר). ביום הקודם הגענו לפרברי האמבורג, אבל פקודה סותרת שילחה אותנו שוב

הזקיפים של האס-אס ירדו לקרקע, פקדו עלינו להתייצב בחמישיות על הרציף לבדיקת נוכחות. כולם היו כבר ללא מיטען: המעטים שהיו מצוידים במיטען כשיצאנו לדרך, איבדו אותו כבר בימים הראשונים למסע, עקב תאוותנותם של הגנבים.

האסירים, כמו שלדים ממוכנים, דמויי שעווה, מרוחים בפחם ובפיח שהצטברו במשך חמשת הימים האינסופיים שעברו עלינו בקרונוות, הסתדרו בחמישיות. כל קבוצה השאירה על הקרקע שני אנשים או שלושה, שלא היו מסוגלים לעמוד. לאורך יותר מחצי קילומטר, אלפים אחדים של גברים שהגיעו לקצה היכולת הגופנית שלהם, התפרשו במעין רצועה של בלויי סחבות.

ניתנה הפקודה לזוז, והטור החל לנוע לאטו. על הרציף נותרו אלו שלא היו מסוגלים יותר ללכת, ואלו שהורדו מתים מהקרונוות.

בעוד הרוב מתקדמים בדשדוש אטי על כביש אספלט רחב, החיילים רשמו את המיספר הסידורי של אלו שכבר לא היו מסוגלים לזוז, ורצחו אותם ביריית אקדח בעורפם. באמצע הדרך חלף הטור שלנו על פני טור אחר, של יהודים הונגרים - גברים,

בדרך ראיתי הרבה לאגרים: זה של שבויי המלחמה הצרפתיים, אחד של שבויי מלחמה רוסיים, ולבסוף מחנה הריכוז הידוע לשמצה 'בלזן', ליהודים ולאסירים פוליטיים. אחרי שצעדנו יותר משישה קילומטרים, נכנס הטור שלנו לקסרקטין של הוורמאכט.

עובדה זו נתנה לנו את התחושה הברורה שהגענו לסוף. אסירים משוכנים בקסרקטינים של הצבא הגרמני - זה היה דבר שלא יעלה על הדעת, עבור כל מי שחי בגרמניה בשנות המלחמה. מבני הקסרקטין היו עשויים אבן, בני שלוש קומות, ופונו ימים אחדים קודם לכן. הכול היה מסודר להפליא. בכל מבנה שוכנו 250 איש, ואחרי הלילות שבהם עמדנו על רגלינו ברכבת, נראה הבטון הקשה של עליית הגג שעליו השתרענו, כאילו הוא מצע נוצות.

תסמינים של הסוף

אבל למחרת התאכזבנו כולנו, שכן לא נתנו לנו שום דבר: לא לחם, ולא הנוזל המכונה 'קפה'. בצהריים לא היה מרק. כבר לא הייתה משמעת, כבר לא היו פקודות לעבודה, אבל גם לא הייתה

בבניין אחר, שגם בו שרר אותו סדר ואותה קפדנות, היו אלפים על אלפים של תרופות לשימוש וטרינארי, ארגזים של תחבושות, צמר גפן ותכשירים רפואיים, מאחר ששם נמצא המרכז של הווטרינאריה הצבאית באזור האנובר. שבועיים לאחר מכן, הבניינים הללו התרוקנו לחלוטין מכול הראוי לשימוש. הכול שובר ונזרק: הכונניות, הדרגשים, אפילו הפרקט מעץ אלון פורק ושימש להסקת הכירות, שמילאו גם תפקיד של תנורי חימום.

החיים במחנה בלזן היו חסרי ארגון, בעיקרון. האסירים שוטטו במידשאות שהקיפו את הקסרקטינים, והתבוננו בעוברים ושבים - גברים ונשים שהשתייכו לאס-אס, שדחפו לפניהם עגלות מלאות צרורות ונעלמו בכיוון תחנת הרכבת. התבוננו באנשים הללו שהרגישו ששעת התגמול ממשמשת ובאה. אולם הללו לא התבוננו באסירים, והעסיקו את עצמם, בעצבנות ניכרת, בענייניהם. דומה היה שהם באמת משתוקקים להתרחק במהירות האפשרית מזירת מעלליהם. אשר לאסירים, הללו עקבו אחריהם במבט קר, בסקרנות. ושמרו מהם מרחק באדישות, מתוך חשש שעדיין התקיים בהם, מפני חבטות מקל.

יום אחד, ב-12 באפריל, קבוצה של אסירים מצאה באחד המטבחים מלאי של לפת: תוך פחות מחצי שעה רוקנו את הכול. במשך ההתנפלות להשתלט על הלפתות, התרחשו מחזות של אלימות פראית. עבר שם, במקרה, חייל אס-אס חמוש ברובה, וכדי לא לבייש את ה"פירמה" שלו ירה לתוך המון האסירים והרג שניים מהם. באותו יום אכלנו פרוסת לפת, אחרי שבעה ימי צום. כעת שאנשי האס-אס נטשו את המחנה, החליפו אותם חיילים הונגרים שמפקדם היה הרופא הראשי מבית החולים של "דורה". היה זה גרמני ממוצא אוסטרי, שהאסירים כיבדו בזכות ההגינות שלו.

בלילה נשמעו ללא הפוגה רעמי התותחים. שתי דליקות ענקיות האירו את המישור הסובב. עם שחר, הפגזות התותחים הועתקו ונשמעו מצפון. היום עבר עלינו באדישות מוחלטת. הרעב לא הפסיק להציק, שכן הגוף כבר התרגל לצום ולא היה בו עוד כוח, והנפש התרוקנה מרצון ומיזומה. במשך שעות היינו שרועים בשמש לפני הקסרקטין, או ישנו. היה ברור לכול אחד מאיתנו, שסופו של "הרייך השלישי" קרוב, אבל לא הגיעו אלינו שום ידיעות משום מקום.

במחנה נותרו רק שני אנשי אס-אס, שחבשו את ידם השמאלית בתחבושות לבנות, ואילו על הבניין ששימש כבית חולים, הונפו ארבעה דגלים לבנים.

האנגלים מגיעים!

15 באפריל היה ליל קרב. רעם התותחים נשמע מהצפון ועד הדרום; להבות של דליקות האירו את השמים. מטוסי ביון הטילו נורי תאורה כל הזמן.

בבוקר שרר שוב השקט בכל האזור הסובב. רק ענני עשן סמיכים היתמרו באופק, מציינים את המקומות שבהם התרחשה הלחימה בלילה. יום זה היה יום חג, עבור האנשים שלא היו מסוגרים על ידי הגדר. ענני גשם נמוכים כיסו את השמים, היה קר, ועדיין לא היה שום סימן לאוכל. אנחנו כבר התרגלנו לזה. עניין זה יכול להיות חלק מכוונה זדונית כלשהי מצד הנאצים המובסים, אבל אולי קרה עקב השתלשלות העניינים המהירה, ששיבשה את כל האספקה.

בשעה 15.30 העיר אותנו מקהות החושים רעם מתכתי, טרטור מנועים, חריקה צרודה של בזלים: היה זה רעש לא רגיל שנמשך כבר יותר מחצי שעה. בלאות רבה התרוממתי מיצועי וירדתי, מתנוודד, חסר יציבות, לעבר הרחוב הראשי שממנו עלתה כל המהומה הזאת. מכל קצווי המחנה הגיעו אסירים כדי לצפות במאורע המופלא: מאות של טנקים, נושאים את הכוכב הלבן המחומש על הצריח, נסעו במהירות על זחלים רבי עוצמה, בכיוון צפון. אלפי ידיים רזות, גרומות, הונפו בברכה לעבר הטנקיסטים, אנגלים ששרבבו את ראשיהם מהצריח. הגעתם לכאן סימלה את

הכלים המשוריינים עברו על פנינו במשך יותר משעתיים. בעקבות המשוריינים באו טורים אינסופיים של משאיות, אמבולנסים, תותחים מתנייעים וכמות מדהימה בממדיה של ציוד לחימה ממונע. שני אופנוענים נעצרו לפני הכניסה למחנה, ושאלו מי אנחנו. הניגוד בין שני החיילים האנגלים לבין מראה פניהם של האסירים היה אדיר. האנגלים, חזקים, שזופים משמש, מצוידים בכל הפכים הקטנים, נלהבים לאחר ימים שעברו עליהם בקרבות עטורי הניצחון, נראו כאנשים חופשיים, אף כי היו נתונים במודע למשמעת קפדנית. אנחנו היינו עבדים ששרדו תחת עולו של אדונה-כביכול של אירופה, שהביא אותנו אל עברי פי-פחת. בשעה שהצעירים התיישבו על האופנועים שלהם בזינוק אלגנטי, שתי דמעות של התרגשות ערפלו את ראייתי. פעם, גם אני הייתי חזק, בריא, זריז, חסון... וכעת נשאר ממני שלד מתנוודד, חלש, מקרטע ואחוז אימה. אולם, באותו לילה, התעוררה בי שמחה ולבי שורר. וגם הרעב שכך.

עונש זוועתי

יום שני 16 באפריל 1945, בתשע בבוקר, נכנסו למחנה כתריסר משוריינים, משאיות וכלי רכב אחרים: הלאגר-לשעבר עבר

בלבו של כל אחד מאיתנו התעורר מחדש הרצון לחיות, גם אם היה מותש לגמרי. הרוסים והפולנים היו חדורים בשאיפת נקם חסרת רסן, וברגע שהרגישו שהם חופשיים, ארגנו, תוך שעות ספורות, פעולת תגמול.

מ"דורה" באו איתנו קבוצה קטנה של קאפו גרמנים, מבין הפליליים, שפשעים אינספור רבצו על מצפונם. באותו חוסר רגישות האופייני לנאצים, לא הבינו הללו ששלטונו של היטלר קרס, ושעיסוקם כמוציאים להורג הגיע לקצו. הם באו בעקבותינו עד בלזן. היה שם, בין היתר, הקאפו של מחצבת האבן מאלריך, זה שהתרברב שרצח במו ידיו 236 אסירים. היו כמה קאפו ועוזריהם ממחלקות שונות של "דורה". והיה התליין הרשמי של "דורה", זה ששבועות מעטים קודם לכן כרך את החבל על צוואריהם של 57 נידונים למוות בתלייה.

לקראת השעה 14.00 של אותו 15 באפריל החל המצוד אחר אנשים. הרוסים והפולנים התחלקו לקבוצות, ותוך פחות מחצי שעה איתרו את אלו המועדים לענישה. הם תקפו את הפושעים בחבטות מקל, במכות פטיש, במהלומות אבנים או שהשליכו אותם מהחלונות, וחיסלו 24 מהם. במכות מאלות ריסקו אותם

הרוצח מאלריך הצליח, לעומת זאת, לעכב את הוצאתו להורג בעשר שעות. הוא הבין לאן נושבת הרוח, ונמלט ומצא מיפלט בין המשוריינים האנגלים, ושם נשאר משעה 14.00 עד 23.00, מתוך תקווה שהחיילים הבריטים יצילו אותו. אבל אלו רק עמדו והסתכלו, כי לא היו להם שום פקודות לגבי זה. רודפיו חיכו לו ב"פינה", כמו כלבי ציד עיקשים. ובחצות הלילה גם התליין מאלריך הצטרף לעמיתיו הידועים לשמצה.

סוף סוף

שבוע עבר מאז יום השחרור. המזון שניתן לנו, הוקצה באופן רציונאלי. למרות זאת, לאחר ימים אחדים, היכתה הדיזנטריה כמעט בכל האסירים-לשעבר. האורגניזמים המוחלשים שלהם, שהיו מורגלים במישטר אכילה ללא שומנים וללא ויטמינים, לא הצליחו לעכל את המזונות הללו ללא תגובה. לרבים התנפחו הקרסוליים; הפרעות נוספות, פחות או יותר חמורות, פגעו בכולם.

בינתיים, הצרפתים, הבלגים וההולנדים התכוננו לחזור למולדתם, משום שלא היה עליהם לנסוע רחוק מאוד מבלזן. ב-26

לבסוף התקבצנו כולנו בבניין אחד בקסרקטין, גם אנחנו האיטלקים. ציפינו, מלאי תקווה, למשלחת כלשהי של בני ארצנו, או לפחות לידיעה כלשהי ברדיו, מילת נחמה. אבל לא היה דבר; התעלמו מאיתנו עדיין כמו תמיד. הפיקוד האנגלי הציב את הרדיו בכיכר, ודבר זה אפשר לנו לעקוב אחר האירועים שעה אחר שעה. היטלר כבר מת, הימלר התאבד - במרחק קילומטרים מעטים מבלזן; הכניעה הייתה בעיצומה. בינתיים, רבים מאיתנו הצליחו לעזוב את המחנה, התיישבו בכפר שכן, ולקחו מכל הבא ליד שיכלו לשאת.

כשאלוהים רצה, לקראת סוף אפריל, עצרו שתי משאיות לפני הקסרקטין שלנו. ירד ממנה הסגן אלוף פייטרו טסטה, שנשא נאום קצר, והבטיח לנו לאחד אותנו עם שבויי המלחמה האיטלקיים שנקבצו במחנה ויצנדורף. דבריו הנרגשים של האלוף טסטה נגעו ללבנו, והודינו לו יותר עבור התחושה הטובה שהסב

ב-5 במאי התמלאה הבטחתו של הסגן אלוף. שיירה ובה 15 משאיות הסיעה את האסירים האיטלקים שנמלטו מהמוות בלאגרים הנאציים, מבלזן אל ויצנדורף. עזבתי את בלזן ללא שום צער.

בויצנדורף דומה היה לי שמצאתי פיסה מאיטליה. שמעתי דיבורים באיטלקית בכל מקום; סבר הפנים היפות שבו התקבלנו, היחס האדיב לו זכינו מצד אנשי צבא בלתי מוכרים - כל תשומת הלב הזאת ריגשה אותנו עד דמעות, אחרי מה שעברנו בלאגר בקרב אנשים שהרוע והאכזריות אפיינו אותם. התזונה הייתה זו של החייל האנגלי: לחם לבן, בשר, חמאה או מרגרינה, ריבה, תה, סוכר, ויטמין סי, פירות יבשים: כל הדברים הטובים שלא ראינו מזה שנים, ואשר כמעט שלא זכרנו אותם.

תחושת החירות

הזיכרון של אחר הצהריים בחמישה במאי, נשאר חרות בזיכרוני. לקראת שעה 15.00 הגעתי, לבוש בטוניקה האפורה-

מבית חווה אחד יצאה אישה ובידה כוס חלב. התקרבתי כדי לשאול, האם תוכל לתת לי חלב. היא אמרה שהיא פליטה מפרוסיה, ואינה יודעת לאן להפנות אותי. המשכתי ללכת בכביש והגעתי לכיכר המרכזית של הכפר. על קירות בית העירייה היו דבוקים כרוזים של הפיקוד האנגלי.

הכנסייה הפרוטסטאנטית הייתה סגורה. גשם ירד. תחת סככה של בית פגשתי שני סגנים איטלקיים. היה עלי להסביר להם באריכות על המקום ממנו באתי, על הלבוש שלי, על חיי ב"דורה". אחר כך הגיע שבוי מלחמה ממונטה-נגרו, ונתן לי מעיל יפה של הצבא האנגלי, וכומתה של הצבא היוגוסלאבי. פשטתי את הטוניקה המפוספסת מכותנה, והסיפוק שחשתי כשלבשתי את המעיל ההוא מצמר, שהגן עליי מהקור ומהרטיבות, היה רב מכפי שחשתי אי-פעם. סוף סוף הרגשתי בוודאות שאני חופשי לגמרי, ושיש באפשרותי להסתובב בגרמניה, מבלי שיעצרו אותי.

בהדרגה, הגופים דמויי השלדים של האסירים-לשעבר החלו לחוש את ההשפעה המיטיבה של אוכל בריא, בשפע. בחודשים הראשונים אכלו כמויות בל-יאימנו של מזון, גם מפני שהשיגו חלב, ביצים ושומן חזיר מהאיכרים. כמובן שנקטו לשם כך אמצעי שכנוע: או שתתן לי את זה, או שאני שורף לך את הבית. הצריכה היומית כללה: בשעה שש, ליטר חלב חם, חצי קילו לחם טבול; בשעה עשר תפוחי אדמה עם בשר מקופסה; בשעה 13.00 בין שניים לארבעה ליטר מרק מתפוחי אדמה, גזר וירקות; בשעה 16.00 תה עם ביסקוויטים. לערב הסכמנו, ארבעה חברים, להכין ארוחה שתכלול כמה מאות ניוקי תפוחי אדמה לכל אחד, מתובלים במרגרינה ובבשר משומר.

הכוחות חזרו בהדרגה, כמעט בלי להרגיש, לגופים שסבלו תת-תזונה; עם הכוח חזר גם הרצון לפעול, לעקוב אחר המאורעות במולדתנו הרחוקה. אבל שוב התעטפה נפשנו באבל, עקב מותם של אחדים מהחברים, שהאורגניזם המוחלש שלהם לא הצליח לגבור על אנגינה פשוטה או דלקת ריאות קלה.

למתים בשעבוד

בבית הקברות בוויצנזורף ישנים שנת עולמים כעשרים קצינים איטלקיים. הם נחים למרגלות אנדרטה פשוטה שהוקמה על ידי

”המתים בוויצנדורף, באנו היום כדי להפוך אדמה אכזרית ועוינת לקלה ופורחת עבורכם, אתם שבזכות הקרבתכם קידשתם אותה למולדת. כולכם, מהסרן מאנצ'יני שנרצח בקור רוח על ידי זקיף גרמני, ועד האלפיניסט דל בואונו שנהרג בהתקפה אחרונה, איומה של האויב, אתם הקדושים של אותה האמונה, גיבורים מוארים של אותו להט שהחזיק אותנו כאן בהתנדבות במחנות.

”בעומדנו על קברותיכם, איננו רוצים לזכור רק את השנאה שגדעה את חייכם, כי אם גם את האהבה שהמתיקה את המראה האחרון שנגלה למבטכם הכואב.

”עטרת התייל הכרוכה על הצלבים שלכם מקרבת אתכם לצלוב, כי גם אתם בהתאחדותכם הקדשתם את עצמכם לדת - זו של המולדת; הוורדים האדומים תחת כל צלב מסמלים את האהבה הבווערת, כפי ששריגי הקיסוס על הרגבים למרגלותיהם, מסמלים את האהבה הנצחית.

”בזכות האהבה הזאת, יחד, אתם המתים ואנו החיים, נחזור לבתים החופשיים, שעל ספם ממתינים אימהות ורעיות ופעוטות.

כדי שההמתנה שלהם לא תהיה לשווא, עבור איטליה שלנו
שצריכה להתנער מהרס כה גדול, אנו מבטיחים לכם היום לבנות
מחדש, לעבוד, ואם יהיה צורך בכך - למות.”

בעמוד הבא נראה הפסל מעשה ידיה של הפסלת ההולנדית דפנה די בארי.
היא ידועה בזכות עבודותיה המוצגות בכל רחבי העולם, בהן מופיעים
שליטים ומפורסמים בגודל טבעי.
הפסל נתרם לעיר טרייסטה וממוקם ב'קאמפו סאן ג'אקומו', ברובע שבו
התגורר אוזירידה ברובדאני.
העתק מדויק של הפסל מקדם בברכה את הבאים בשערי מושבה של הקרן
ב'גראדיסקה דיזונצו'.

תבוסה מהווה אינו מותו
הזמן כל לתחייה שב הוא כי
של התודה הכרת באמצעות
בנדיבותו שנעזרו הרבים